

אתי אל ואוכל

מושכים בשבט סופר. כתבו דברי ברכיה בספר. הנותן אמרי שפר.

נאם ברכיה בר' נמרנאי לבאים לחקור ממסך הבין ולכל משכל נלבב אשר ידבנו לבו לבא במשעול יראת אלקינו ובעבודתו גלויה וצפונה אשר היא אור¹ הלכבות ונגה הנפשות יהיה(!) הדברים האלה קרובים אליהם אשר אני הצעיר והגבוה אצלי מחבור האשל הגדול הגאון רבנו סעדיה ז"ל אשר מצאה בקן ידו בגבורת השכל ומחבור שאר הגאונים אשר קמו אחרייו וחברו ספרים בעלותם במדרגות החכמה במעלות המזמה להאיר עיני השארית הנמצאה. ולפי אשר ארכו בעניניהם ועוד הרחיבו מליהם בחכמות חיצונות על הכוכבים ומסלותם ותנועתם וקדירתם ודעתנו קצרה להשיג תוכן הדברים. ועוד כי עלה עלינו עול חליפות הזמן בעונינו ושבורי לב כמונו היום נלאו מהכיל שמתי מגמתי להעתיק בקוצר ענין פן יהיה למשא ולמען ירוץ קורא בו ואפשיט קלפות מלותם ולקטתי מבחר אמרים בראשי האמיר כשנים שלשה גרגרים לקצר רוחב המליצה ואפיץ מעינותיהם תוצה אחרי אשר הגעתי לאמתת הענין ממדרגה למדרגה. וידי נטויה לקבץ ולרבוץ מלים שלא אשנה מדעת הבעלים פן אהיה אשם עם בעליו ופן אציב עצמי כמטרה לחצי מורים. הזכרתי בתחלת הספר אלה הדברים. ולבעבור כי זולתי כחפצי לא יעתיקנו. שלחתי אני הצעיר את ידי ואכתבנו וכל עמוס וסתום בקוצר אבאר. מעשה ידיי להתפאר. והנהו מנחה שלוחה לאדוני הנדיב ר' משלם נר עולם אשר לבש צדק כמדוי. והוא ידינו לכף זכות בחסדו.

I. א' הגאון רב' סעדיה¹ בסוף מגלה הראשונה מן ספר האמונות שחבר. שמונה עינים הם שמהם נפלו החלופים והספקות והקפדנות

¹ בקבלת הראבד ז"ל כתוב כי רב סעדיה גאון נקרא רב' סעדיה אל פיומי והיה לראש ישיבה במתא מחסיה ב' שנים ואח"כ הוכרח לברוח ונחבא כמו ז' שנים ובמחבוא חבר כל ספריו והוא היה משועי יהודה מבני שלה בן יהודה מורע ר' חנינא בן דוסא. ומת בשנת ד' אלפים תש"ב ליצירה והוא כבן ג' שנה מן המרה שתורה:

בין היצורים. הראשון. הוא הבטלנות והעצלנות ופריקות עול המצות. הלכך כיון שידע העצל והפורק עול בתורה שנתחייב במצוה ובקיום החקים בעת ההיא יתעצל בעשייתם ויתרשל בשמירתם ויקשה עליו עמיסתם וישתדל מפני עצלנותו ואהבתו במנוחה ובטילתו וחבוק ידיו כדי לבטל המצות. וכן יאמרו תמיד העצלים אהה כי המצוה קשה והאמת מרה והעבודה כבדה ולא נוכל לעשותם וינוסו מהגיון התורות לעגוב עצלותם ויברחו מן המדרשות למלון מנוחתם ובטלנותם וחבוק משכבם ומקום גילותם. ולא יבינו הפתאים כי בהתעצלם במעשיהם ובקבוצ' מאכלם ישארו ערום ועריה רעבים וצמאים נעים וגדים בלי בית וכרם. והשני. האולת הקשורה בלב הרונגים והכסילות השולטת על האוילים לכן הם תועים במפשותם והולכים כבהמות בתעייתם והם אומרים באולתם אין לנו אדון ולא קונה ועליהם הוא א' כי עתה יאמרו אין מלך לנו. ולא יחשבו הכסילים כי אם ינהגו בזה המפשות עם מלכיהם או יעשו באלו הכסילות וההוללות עם שריהם כבר אבדום וכלו אותם. והשלישי. התאוה הרעה ויצר הרע השולטים על קצת הכסילים להתיר להם כל מאכל ומשתה ומכריחין אותו כדי שיכשיר לעצמו כל ממון אסור וכל ערוה ולכן תראה זה הכסיל תמיד מפצר ומשתדל כדי לנתק מוסרות המצוה ולשבר עול התורה ולהכשיר לנפשו כל מעשים הרעים בלי דעת וחכמה וכן א' הנביא א' נבל בלבו אין אלקים. ולא יבין כי אם ינהג בעצמו זה המנהג בעצת תאוות הרעה בימי חליו ועצבונו ורעבו ושבעו כדי שיאכל כל מה שיהפץ וישכב¹ כל מה שימצא יהיה משחית נפשו ומאבד חיותו. והרביעי. הקפדנות והקוצר רוח וצרת הלב מלשמוע והבין ולבחון את המדעים והתכמות כראוי וכהוגן ולפכך לא ימתין הקפדן עד שיתכל בחקר התכמה ולא ישאח כדי להבין נצח המליצה ולא יאריך בחינתו ולא ישלים חפשו אבל הוא מאמין בפרטי הראיות ודיו קצת המליצות ואחר כך יאמר חפשי ובדקתי ולא מצאתי יתר מזה ולא נגלה לי אמתת שום מדע ולא נתברר לי הוי' מזה הקנץ ועל כמוהו נא' לא יחרך רמיה צידו² פת' לא ישיג הקפדן צרכו. ולא יבינו הפתאים שאי אפשר לנהוג בקפדנות וקוצר רוח בשום מעש ומפעל לעולם כי בעשותם כן בכל עסקיהם יעשו רקים ורשים ולא יתמו כל מלאכתם. והחמישי. הגאות והגסות הנמצאים בקצת בני אדם לפי שאין המתנאה מכניע עצמו ללמוד חכמה ואין גסותו עוזבת שיודה באמת ויאמר כי התכמה הו' נפלאה ממני או זה המדע נסתר משכלי ועליו נא' רשע כנבה אפו בל² ידרשי. ולא יבין כי גסותו וגאותו לא יועילו לו כלום אם נצרך כדי לכתוב ספר והוא לא ידע כפר או לעשות גילוף חותם ואיך תתקן מלאכת בגסות רוח בלי לימוד

1 ? ושתה. 2 MS. לא.

אם אין חכמה יתירה נמצאת שם לפכך ישאר כל בעל גאות טפש בחבוקו לגאותו ואהבתו לגסותו. והששי בשביל ראייה אחת ששמע אותה מן קצת הפתאים וההדיוטים מן המחליפים ונתיפת' בעיניו ועמדה בלבו ונקשרה באמונתו ונשתרנה במחשבתו ונעשה כל ימי חלדו מאמין בה ושומר אותה. ועליו נא' דברי גרגן כמתלהמים. ולא יחשב הפתי שאלו היה האדם מתעסק כל ימי חייו בכל חפציו ובכל צרכיו במפעל אחד או במדה אחת כבר נעשה עני ונע ונד. וגם לא ידע כי אם לא יאמין באמתת שני מדעים ושני מעשים כבר אינו יכול להציל מן החרמים והצנים והחמים כדי שלא ישחיתוהו. והשביעי בעבור ראייה שבורה או קנץ¹ נפסד ששמעו אותם קצת האנשים המאמינים מן קצת התלמידים והקלו אותם בעיניהם ובוזו אותם עד אשר זלזלו בכל התורות והלעיגו בכל המצות. ועליהם או' ויהיו משחקים עליהם ולא יבינו כי המשובח בעצמו אע"פי שאין אחר משבח אותו אין שבחו במל. והאמת הידועה אע"פי שכפרו בה הכופרים אין אמתתה במלה והממש הנאה בעין השכל ולא יכעירוהו המינוף ולא תשמיצהו האולת מפני כי בגדי מילתין הנאים ולא יחסר מהזרם מיעוט שבח הסרסורים. והשמיני בשביל ריב והמסה שיהיו בין האדם ובין המיחדים ומעקשותו ופתול תלונתו תוציאוהו השנאה ההיא והאיבה לתרבות רעה עד אשר יעזוב דרך האמת והיחוד בשביל המחלוקת וכדי שיתמים שנאתו למיחדים ואיבתו לישרים לפכך יתעב מצוה בעבורם וישכח האל למען איבתם ועליהם א' צמתתני קנאתי כי שכחו דברך צרי. ולא יבין האויל כי אויבו לא היה יכול לעשות עמו כעשותו הוא עם עצמו לפי כי האויב לא היה יכול להפילו לתוך גהנם כאשר הפיל הוא את עצמו.

II. א' הגאון הודיע אותנו אלקינו יתברך שמו כי כל הממשים חדשים וברואים ולא מן יש אחר גבראו אלא יש מאין נוצרו כמו שני בראשית ברא אלקים ועוד א' הנביא אני יי עושה כל נומה שמים. ואם ישאל שואל ויאמר כיון שנתברר לנו כי כל הממשים כולם חדשים למה א' החכם דור הולך ודור בא. נשיב ונאמר לא בקש החכם בזה הענין להודיע כי הארץ לעלמי עולמים עומדת בלי חקר ותכלית. אבל בקש בזה הדבר להודיענו כי היא חדשה וברואה כמו שאנו רואים אותה נטפלת עם החדשים ונסמכת לברואים לעולם עליה דור הולך ודור בא בכל יום ויום מתחדשים עליה אנשים וצמחים וחיונים והוא מקבלת החדשים והברואים וידוע ומבואר כי כל הנטפל לחדש הוא כמוהו חדש וכל המקבל בריאה כבר היא כמוהו גברא וכן הארץ ברואה בדרך הברואים הנבראים עליה. ואם ישאל שואל כיצד

¹ נ"ד תכלית: Margin adds:

יתחדש יש מאין. נשיב לו אלו יכלו היצורים לעמוד על זה הסוד לדעת הרי לא הבדילו השכל ליוצר הכל ובשביל שאין אדם יודע זה המעש ולא מכירו איך יתחדש יש מאין לפכך הסגילו יוצרו יתעלה זכרו. ואם ישאל השואל ויאמר כיצד היה מקום הארץ קודם ברייתה. נשיבהו השואל זו השאלה אינו יודע חק המקום ולא אמתת המכון מפני שהוא חושב שהמקום הוא מקום ישיבת כל הממשים לפכך הוא מבקש מקום למקום ומכון למכון עד אין קץ אבל אמתת המקום לא כן הוא כאשר חשב מפני כי חק המקום ההוא גישה¹ שני גלמים מתיחדים זה עם זה ונדבקים זה בזה בכך תהיה גישתם מקום לשניהם גבול זה מקום לזה וגבול זה מקום לזה דבוק זה מלון לזה ודבוק זה מלון לזה ולפכך נקרא שם גניעתם זה בזה מקום מפני כי המושב מחייב יושב וקודם מהארץ לא היו גלמים מצויים לפכך אין שם מקום נזכר. ואם ישאל כיצד היה הזמן קודם מזה העולם. נשיב ונאמר השואל זו השאלה אינו יודע חק הזמן מפני שהוא חושב כי הזמן הוא דבר אחר חוץ מן השמים וכל אשר בהם ואין אמתת הזמן כאשר חשב אבל חייב לידע כי מדת עמידת העולם וקץ היותם השמים וכל אשר בהם וימי חלדם נקרא זמן כי הוא עמידתם והיותם.

III. א' הגאון רב' סעדיה הודיע אותנו צורנו על יד עבדיו הנאמנים שהוא אחד מיוחד חי וקיים יכול וגבור ובעל כח חכם לב ובעל דעה ואין לו דמות. אחד. שני יי אחד. ועוד א' ראו עתה כי אני הוא. חי וקיים. שני כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים. ועוד א' ויי אלקים אמת הוא אלקים חיים ומלך עולם. יכול ובעל כח. שני ידעתי כי כל תוכל. ועוד א' לך [ה] הגדלה והגבורה. חכם ותמים דעים שני חכם לבב ואמין כח. ועוד א' (1) אין חקר לתבונתו. וכיון שידענו אלו הדברים מפי הנביאים נבחין אותם בדרך החכמה ונצרף אותם בכור השכל כדי לדעת אמתתם ולאלתר יתברר לנו בקנצים חסינים ולפכך יתבטל דברי המחליפים. ואתחיל ואומר כל המחליפים בזו האמונה הם על שני פנים. אחד מהם... [מקשים ישותו לישות הנוצרים] ומשוין אותו ודמותו בדמות הנבראים. והשני יש מהם שהם מפרשים כל שם ושבת וספור שיש להק' בלשון גושמני כפתרון שמות הגושמנים שהם כמשמעם. בכך ראוי שאבאר ואומר כיון שנתברר לנו כי הק' ואין זולתו ואינו דומה ליצורים אין ראוי שנדמהו ליצורים. ועוד חייבין אנו שנדע שכשם שהיצורים הרבה כבר ראוי מפילוס השכל שיהיה יוצרם אחד מפני שאלו היה יוצרם יתר מאחד או היה נכנס תחת המנין ומתוודך בתוך החשבון וגם היה המספר משערתו בכלל הגלמים ובשאר הגשמים. ויש מן המועים אומרים כי הק' יתר מאחד לפי שמצאו נעשה

¹ ג"ד קורבת שני גופים Margin adds:

אדם ולא ידעו ששפת לשון הקדש מכשרת לגדולים שְׂכִינֵנו עצמם בלשון רבים ואע"פ שהם יחידים כמו אולי אוכל נכה בוי. חלמא ופשרה נאמר קדם מלכא. נעצרה נא אותך. וקצת מהם נתלו בענין וירא אליו יי' ואמרו כי הק' הנגלה על אברהם הנקרא בשם יי' הוא שלשה כמו שא' והנה שלשה אנשים. ואלו... אם המתינו פתרון סוף הענין כבר התבוננו מפני שבסוף הענין כת' וילכו (!) משם. וזה הפסוק מבאר כי האנשים הלכו להם ושכינת יי' עוד עומדת כבראשונה ואברהם עודנו עומד לפני יי'. אבל בתחלה נגלה השכינה לאברהם קודם ראותו המלאכים למען שידע כי האנשים ההם שרים ומלאכים. ולפכך אמר אברהם אם נא מצאתי חן בעיניך. ורוצה לומר אם נא מצאתי חן בעיני מלאך יי'.

IV. א' הגאון ראוי שאבאר שאין ראיה נופלת על הבורא ואי אפשר להסתכל בו ולראותו מפני שכל הממשים נראים במיני המראה ובשופי ההרגשה הם הצבעים הנצבעים בתאר הגלמים והם הנשופים לעין בצבע הקרום והכתם הרקום באצילת האויר ובהתחברם יחד זה עם זה ישגית הרואה את שגיתו. ובעפוף הראיה יתודע המראה ולכן הראיה מפרשת בין הנראה לרואה וכל הספורים הללו מקרים וערעורים ודבוקים וחבורים וכלם נעדרים מן היוצר הק' שאין רשות לעין לשור אותו ולא באלו המדות ולא במדות אחרות. והרבה אנשים תמהו על בקשת משה רבנו מן יוצרו הראני נא את כבודך. והוסיף בתמהונם ניבוכך ותמהון מה שהשיבו צורו לא תוכל לראות את פני והכפיל עליהם תמהון אחר וראית את אחורי. ואבאר זה הענין באומץ הק'. יש לצורנו אור מאיר שהוא מובהק ביותר המונהג מכל הנהגות ומגיה יותר מכל הגייתם ובזמן שיחפון לדבר עם הנביאים יגלה להם את האור ההוא ויראו אותו כדי שיאמינו בעת ראייתו אותו שהדבר ששומעים אותו ההוא מעם אלקיננו. וכיון שיראה אותו הנביא אמר ראיתי את כבוד יי'. והוא מחשב לומר ראיתי את כבוד. וכן א' הכת' בעבור משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מוקני ישר'. ובסוף הענין באר לנו מה היו רואים וא' ומראה כבוד יי' כאש אוכלת. אבל הנביאים לא היו יכולים להסתכל בפני האור הגדול ההוא ולא היה בהם כח לראותו כראוי ולהשגיח בו כהוגן מפני קרינת פניו ועוצם נהירתו וכל שהיה מסתכל בו כראוי לאלתר היו גופו ואיבריו רועדים ועצמותיו נפרדים ונפשו יוצאה כמו שא' פן יחרסו אל יי' לרא' ונפל ממנו רב. לפכך שאל משה רבנו מיי' כדי שיחזקוהו ויאמצוהו עד שיראה פני האור הגדול ההוא כהוגן והשיבו הק' כי תחלת האור ההוא קשה ועצומה מלראותה ואין איש מבני אדם יכול לראות תחלתו ופניו ולא יוכל להסתכל בו כראוי. אבל הק' עשה עם משה את ומופת ועשה שאלתו וכסה אותו בענן עד שעברה תחלת האור כמו שא' ושכתי כפי

עליך עד עברי בשביל שרוב גי'ת כל מאור ונחירת כל מזרית הוא
בראש זריתתו. וכיון שעברה תחלת האור הסיר יי' את הענן מעל משה
עד שראה אחורי הכבוד והיה מסתכל בסוף האור וכן א' והסירותי
את כפי אבל הק' אי אפשר לראותו לא בחיים ולא במות. ואם
ישאל שואל ויאמר איך תתיצב אמונתו במחשבתנו ותתחרצב בלבנו
וחושותינו לא הרגישו בו ולא הרגישו בו הרגשותנו. נשיבהו ונאמר
כמו שהתיצב במחשבתנו והתחרצב בלבנו געל הכזב ויפי האמת ולא
השגיתו בו הרגשותינו אף לא ראו אותם. ועוד אם ישאל שואל ויאמר
איך תאמין נפשותינו שהוא מצוי בכל מקום ואין מקום בעולם פנוי
ממנו. נשיב ונאמר לו כיון שנתברר לנו שהוא קדם מכל מקדם וטרם
מכל מכל לפיכך אלו היו המקומות מחלקים אותו כבר לא יצרם ואלו
היו משגים יחידתו לא בראם. ואלו המכונות סותרין אותו ומשערים
ישותו לא כוננם. ה'לכך ישנו אחר יצירתם כקודם יצירתם בלי שנוי
וחלוקה וכסוי וגלוי וכן אם יסתר איש במסתרים. ואין ראוי שנתמה
מאלו הנפלאות מפני שיש נפלאות בעולם שאנו רואין בעינינו ואין אנו
תמהים מהם כאשר תמהנו באלו הנפלאות הנזכרות לאלקינו ואפרש
קצתם אלו. ראינו בעינינו שהקירות אין מונעין את הקולות מלהישמע
כבר תמהנו. וגם אם לא ראינו את הזכויות שאין סותרין את המאורות
כבר תמהנו. ואלו לא ראינו את המינופות שאין מטנפין את מאורי
אור כבר תמהנו. כן אלו הנפלאות הנזכרות לאלקינו חייבין אנו שנאמין
בם אע"פ שלא ראינום.

V. בספר ציוי ואזהרה והם מצות עשה ומצ' לא תעשה שחבר
הגאון. חבר המחבר וא'. הודיענו אלקינו על ידי עבדיו הנביאים
כי יש עלינו תורות וחקים ומצות ואזהרות וחיובין אנו שנשמור לעשות
אותם. ומן מליצת השכל והחכמה ידענו שאנו מחייבים כדי להיות
לצורנו עלינו חקים ומצות. ואודיע איך נתחייבנו מן השכל עשיית
מצות ושמירת אזהרה. ואומר ראוי בעין הוראת השכל כדי שיהיה
המונעם משלם למנעים עליו ולמטיב לו כפי טובו ואימתי בזמן
שהמנעים צריך לקחת מהמונעם עליו תשלום טובו וגמול נעימתו ואם
אין המנעים צריך ליטול תשלומין וגמולים כבר חייב המונעם לתת שבח
למנעים תחת התשלומין והודאה במקום הגמולים. וכיון שזה שבח
וההודאה ראויים הם למנעים מדרך החכמה אי אפשר שיעובם צורנו
ולא יתבעם ממנו. וכיון ששבחו והודאתו ראויין עלינו ממליצת השכל
ומדרך החכמה לפיכך צונו על ידי עבדיו כדי שנהללנו ונברכנו ונתפלל
ונודה לו ונשתחוה לפניו. ועוד ראוי מן השכל כדי שלא נמעט בכבוד
החכם ולא נולול ביקרו אלא נכבדהו ונ"קרהו וכיון שזה המעשה ראוי

והיב מן החכמה לפכך הזהירנו צורנו שלא נספר לפניו דברי חירופין וגדופין וצונו שנהיה זרזים כדי שלא נמעט בכבודו ויקרו. ועוד השכל מחייב את בני האדם שלא לעשות [ריב] זה עם זה ושיאהבו זה את זה וכן צוה להם הק' והשכל ילמוד לאיש החכם כדי שיצוה את אחד מהם לעשות מלאכה ולעבוד עבודה ולתת לעובד שכר פעולתו ואע"פ שהנותן שכר מחסר את ממונו קל והומ' שאם היה המעביד והנותן שכר אינו נפסד ולא נחסר שום ממש ואע"פ שהוא מרבה שכר העובד והעובד נהנה ונשכר יותר מדי. ועל זה הסדר וערך החק הזה צונו אלקינו והייבנו בראשונה לדעת אמתת יחודו ואחר כך צונו לעבדו ולדבקה בלב שלם ובנפש הפצה וכן צוה המנעים את בנו ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו. ועוד הזהירנו שלא נעיו פנינו בפניו ולא נקשה ערפנו ממצותיו ושלא נדבר לפניו דברי גרופים וחירופים ושלא נאמר בו דבר מום ודופי ושמץ. ואע"פ שאין הכיעורין והחרופין משמיצין אותו.

VI. וראוי עלי שאבאר בראשונה עלת חקות מצות השכליות. ואומר השכל אסר על בני אדם שפיכות דמים מפני שאם היו מותרים להרוג זה את זה כבר נשתת העולם ואבד ולא נשאר עד אשר יגיעו אל כלל הצלחותם וגם לא השיגו נצח החפץ אשר בשבילו נבראו וגם לא יכלו לעשות המופקד והמוזהר להם ואם כן בטלה נעימותם והצלחותם. ועוד השכל אסר הזנות והניאוף מפני שאם הותרו כל העריות כבר היו בני אדם דומים לבהמה ברבעם ובשימושם וגם לא היו מכירין איש את אביו כדי לכבדו וליקרו בשביל שהוא הולידו והוא גדלו וגם לא היה איש יורש את אביו או אחיו או קרובו. והשכל אסר לנו את הגניבה מפני שאם היתה מותרת הגנבה לבני אדם כבר היו מבטלים ממלאכתם ועסקיהם והיו בושחים על הגנבה שיגנבו זה מזה ומכלכלים עצמם ועוזבים בנין העולם והורע והקציר והנטיעה וגם נוטשים את יגיעם וקבוץ נכסיהם. ולא עוד אלו יבטחו על גניבת ממון זה מזה כבר אבד כסף וזהב מן העולם ולא נשאר כלום שיגנב. והשכל מחייב עשות הצדק ודבוק האמת ורחק משקר והכוב. לפכך כיון שהשגית ההרגשה שום ממש בשום צורה אחרת בשכל חלוק מה שראתה ההרגשה ותחבר מדע ראית העין עם ריוי הנפש בתדרי השכל ויהיו ממירים זה את זה ומחליפים זה על זה ויתילד מרוב תמורתם וחלופיהם במדעי השכל ויבוזה השכל את החלוק ההוא וישנאהו ויצוה את האדם להתרחק ממנו. וידוע ומבואר כי השכל שגא את החלוק ומבזה את השנוי ובשביל זה נעשה השקר נבזה ונתעב מעין השכל. וראיתי אני קצת אנשים שהם חושבים שאלו החלקים ארבעה שפרשתי דפים ושמיץ אינם מותעבים ולא מושנאים מפני שכך הם חושבים כי הדופי והשמץ והכיעור שבעולם הוא הדבר המכאיב אותם והצורר אותם והיפה והנאה

שבעולם הוא המשמחם והמעדן אותם והמהנה אותם והמאמין בוז האמונה והמחשב זו המחשבה הוא מבטל כל הכיעורים שהם בכלל הניאוף והרציחה והגנבה והוא שבת אותם וכל המיפה המומים והכיעורים ההם כבר הוא בער וכסיל ואין לענות כסיל כאולתו. ועוד אוסיף להשיב עליהם ואומר גלוי וידוע שהכל יודעין כי הריגת האויב היא משמחת את ההורג ומכאבת ההרוג והגנבה משמחת הגונב ומכאבת הנגנב ממנו. ועל זה הדבר ראוי שיהיה כל שום מעש שמאילו הדברים חכמה ואולת יחד. יופי ודופי יחד. מפני שמשמחת ההורג והגונב אולת ודופי מפני שהוא מאגד ומכאיב ההרוג והנגנב ממנו. ויהיה זה הדבר דומה לדבש שנפל לתוכו סם המות שאכילתו מעדנת והורגת. ולפי זאת תהיה אמונתם מחייבת דבר אחד שהיא חכמה ואולת יחד.

VII. והחלק השני מן התורה ומן המצות והוא המותר אצל השכל אבל התורה אסרה קצתו והתירה קצתו ועזבה קצתו בהתירה הראשון. כגון קדוש קצת הימים והם השבתות והחגים והמועדים. וקדוש קצת מהאנשים וכבודים ככהן ונביא. ואיסור קצת המאכלות והמטעמים ואיסור קצת העריות והריחוק בקצת הימים ממיני הטמאות. אילו אבות המצות השמעיות ושאר המצות נולדים מהם העלה הכללית הגדולה היא מצות אלקינו. וידוע כי כל המקיים מצות צורו נהנה ונשפר. והעלות הפרטיות קצת מהם ידענום ואפרשם. ואו' יש הנאות הרבה בשמירת השבתות והמועדות שהם הנחה ושקט לאדם. ויש לו בהן הנאת תלמוד תורה והגיונו במקרא ולמודו חכמה ובינה. ויש בהם תוספת יראה ועשיית ישרות ועשיית שלום מפני שבשבתות ובמועדים בני אדם נפגין מעסק ושואלין זה בשלום זה ומבקרין את החולים ודורשין בהן מדרשות ועוסקים בתורה ובחכמות ומדעים ומליצות. וכן בספור קצת האנשים יש כמה הנאות והועלות כדי שנלמוד מהם החכמות והמליצות והפלפול ולמען שיעתירו בעדינו אל יי' מפני שאנו צריכין לתפלתם. ובעבור שיתרצו בני אדם וישתדלו ברב פיצור כדי ללמוד תורה ולעסוק בבינה עד אשר יתגשאו ויגיעו אל המדרגה אשר הגיע אליה החכם וינחלו כבוד בכבודו ובגדולתו מפני שכבוד החכם מוסיף על הרבות תלמוד תורה ומוסיף תאות לומדי תורה ללמדה. ויש באיסור קצת בהמות כמה הנאות אחת כדי שלא ידמה אותם לצורם מפני שהם אסורין ונבזים ומפני שאי אפשר שיתיר הצור לעבדיו אכילת ממש הדומה לו וגם אי אפשר שיטמא התורה אשר הוא כדמותו וכצורתו ולמען אשר לא יעבד האדם את אחד מהן ולא יתפלל להם לפי שאי אפשר לעבוד מה שהוא אוכל וגם לא מה שהוא מטמא. גם יש באיסור קצת העריות כמה הנאות ידועות וכמה הועלות עצומות. איסור אשת איש כמו שהודעתני. ואיסור האם והאחות והכלה יפה מכמה פנים מפני שהוא תמיד מתיתד עמהם. ולמען אשר לא תרבה הקטטה והמריבה

בין האחים ובין הבנים שאם היתה להם אחות או אם יפה אפשר שיריבו עליה ויהרגו זה את זה בעבורה וגם אם היתה מכוערה אפשר שתשאר עזובה ולא תינשא לא לקרוב ולא לרחוק. הקרוב לא ישאנה מפני כיעורה והרחוק יעזבנה מפני שעזוב אותה קרובה. ויש בצוי הממאות והמטהרות הנאות הרבה כדי שיכנע האדם בימי ממאותו ולמען שתתיקר התפלה בעיניו כשיתפלל תפלתו אחר מטהרתו מממאותו ולמען שירבה האדם בבדיקות עצמו בנקיות גופו. ועל זה הסדר וזה המנהג כל זמן שאדם מחשב ומפלס ומדקדק בעניני המצוה וענפיה ימצא כמה הנאות והועלות.

VIII. וראוי שאפרש דברי האומר מה צורך יש ליצורים בנביאים וחכמתם ושכלם מבארים להם יופית היופי ודופי הכיעור. ואשיב ואומר אלו לא היו היצורים צריכים לנביאים כבר לא שלח אותם היוצר מפני שהוא יודע ומבין כל הנולדות ויודע כי תמימות הצלחותם בשליחות הנביא תהיינה ולא בשביל המצות השמעיות לבד אשר אין השכל מבאר אותם אלא גם בשביל המצות השכליות אשר השכל מחייב אותם הם צריכין לנביא מפני שאין אדם יודע ענפיהם ודקדוקם כהוגן בשכלו ובינתו לפיכך הוצרך לציר כדי שיבאר החוקה כראוי כגון שבת יוצרנו והלולו שהשכל מחייבנו על רוב נפלאותיו ונעימותיו. וכיון שידענו כי אנו מחוייבים להללו ולשבחו כבר לא ידענו מקנצי השכל כמה הודאות אנו מחוייבים שנאמר לפניו ובכמה עתות נשבחתו ובא הנביא והזהירנו על שבת אלקינו ושם לו שעור וקצב וקרא אותו תפלה וצונו להתפלל בעתות ידועים ובהשתחוואות מסגלות וכריעות ממלאות ובטהרה ובנקיות ובפאה ידועה ולדביר מדע. וכן כאשר אסר לנו השכל קצת העריות כבר לא הודיע לנו באיזה צד יותרו לנו הארוסות להנשא בפיוס וברצון או בעדות שני אנשים או בעשרה עדים או ברשות כל אנשי המדינה או בעשות סימנין ואותות באשה או ברציעתה במרצע לפיכך הוצרכנו ללמוד אותם מפי נביאי הצדק אשר ציונו על העריות והתירו לנו הנישואין על ידי כתבה ומהר וקדושין ועדים וקפה. וכשאסר עלינו השכל הגנבה כבר לא הודיענו כיצד יחזיק אדם בנכסי עצמו ואיך תהיה החזקה שלו ואיך תהיה אחזתו ואיך יקנה ממונו מאחרים ומה יעשה שיהיו מקחותיו ומעותיו ברשותו ובחוקתו. וכל אלה ידענו מפי נביא האמת וכיוצא בהן במשפטים ותורות אמת והלכות פסוקות. והפקיד אותנו כדי למנות שופטים ודיינים להפליל בין בעלי דינין. ולא עוד אלא שהשכל מכשיר הענשת החוטאים ויסורם אבל לא פרסם לנו כיצד נענש החוטא או בגדיו וקללה או במלקות ומכה וכמה שיעורם ומנינם. והנביא הודיענו כל זה. הלכך אלו והדומים להם נעלמים מתורת השכל וממליצת הבין ואלו בטחנו על שכלינו כדי שיבאר לנו כבר

נלאינו ונואלנו ורבתה מחלקותינו. על כן הוצרכנו לשלוח הנביאים לסלק המחלוקות מבינינו ולהודיענו חפץ אלקינו ורצונו.

IX. אחר שפרשתי הענינים האלה אחזור ואבאר כיצד נתבררה שליחות החזוים והנביאים אצל בני אדם. ואומר כיון שנתברר לנו ולבריות שהם נלאים וחלשים מלהפוך את הטבעים ולשנות את הפתוכים לטבע אחר ולפתוך אחר על כן ראוי עליהם להודות ולהאמין שכל אלו המעשים אשר הם נלאים מעשותם כולם או קצתם כבר כלם נעשים ונחיים בחפץ שדי שהוא כל יכול. וכיון שיעשה הנביא האות והמופת לעינינו חייבין אנחנו כדי שנאמין בנבואתו בהכרחו את הממש לעשות מעש אחר חוץ ממנהגו כגון עמידת מים הנגרים ומניעת האש מלשרוף והעמדת הגלגל הסובב וכחפיכת מים לדם הם וכיוצא בהן. וזה הדבר אע"פ שהוא ידוע ומבואר מדרך השכל כבר הוא מפורש בכתבי הקדש על דרך ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם ומי שלא האמין בנבואתו הם התועים ונבוכים. וכן הוכיח מי שלא האמין וא' לא האמינו באלקים. ואכליל עוד כלל אחר ואומר כי לא יעשה הק' מופת או מורא אלא אם כן הודיע בתחלה הנשלח אליהם שהוא חפץ לעשות כזה ומבקש להפוך ממש ולשנותו מטבעו למען שיאמינו בזמן עשית מופת ההוא בנבואת הנביא ההוא. ועוד אומר אי אפשר ממדע השכל שיהיה הנביא הנשלח מלאך או כרוב מפני שאין בני אדם יודעים אמתת כח תוקף המלאכים ואיולת יכלתם ואף אינם יודעין אמתת תשוש כחם וחלוש יכלתם וכיון שאין יודעים זה אם היו עושים לעיניהם אותות ומופת' כבר היו היצורים חושבים בלבם כי אלו המופתים שהם עושים הם נעשים ברב כח המלאכים ולא בציוי הק'. אבל כשהנביאים מקצת בני אדם אשר אנו רואים אותם נלאים וחלשים כמונו ומעשיהם דומים למעשינו לפכך כשיעשו ממש שאינו מחמת כחם בעשותם מופת נפלא ואנו יודעים בהם ובנו שאנו נלאים לעשות כמוהו ראוי שנאמין לאלתר שהוא מן מעשה אלקינו. ולפכך השוה הק' בין כל בני האדם ובין הנביאים במיתתם ובחייהם כדי שלא יאמרו בני אדם כיון שאינם מתים כמונו והם חיים לעולם בחלופנו ובחלוף טבעינו כבר אפשר שיהיו האותות הללו ממנהגם ומדתם. ולפכך נעשו אוכלים ושותים ורובעים כמונו כדי שלא יפל בלבנו שום חשד במעשיהם ובאותותם. וכדי שלא יאמר אדם כיון שפתוכם וטבעם אינו צריך למאכל כבר מנהגם חלוף מנהגנו. לפכך בראם צורם בדמות שאר בני אדם בעושר ועוני ולא מלט אותם מן עונשיהם ומקלליהם יותר משאר בני אדם. ולא עשאו יודעים כל הנסתרות והנעלמות בתמידות מעצמם ונפשם כל ימי חייהם אף לא עושים המופתים והנוראים בתדירות כל חייהם למען שלא יוכל אדם לחשוד במעשיהם וגם לא להרהר בלבם שזה טבעם לעשות כזה אלא ממאמר הק'. והתפץ והתורף אשר הנציחוני עד אשר זכרתי

אלה הדברים הוא אשר שמעתי מקצת בני אדם הרהרו בלבם אלו המחשבות וגם תען כמה תעיות וכן אמרו אי אפשר שימות הנביא ההוא או יחלה וכאב כשאר האדם. ואי אפשר שיענש ויאנש ויותם וילקה כשאר אדם. ואי אפשר שיסתר ויפלא ויעלם ממנו שום דבר כשאר אדם. לפיכך הודעתי את כל המחשבות במלות ומופסדות. כי מה שעשה צורנו בחכמתו המשופרת עם עבדיו טוב ויפה מכל מחשבות המעוותות ונבהלות.

X. ואחר זה הדבר נתברר לי כי הנשלת היה [יודע] שהדבר אשר הוא שומע מעם י"י הוא. וכן ידוע ומבואר שהנביא צריך לדעת בתחלה ש"י מדבר עמו קודם מביאתו וזמן חזירתו אל העם ולפני שהיה מסדיר אותו עליהם היה מתברר לו מעצמו שהדובר אליו הוא י"י. וכן אופן זה המעשה הק' עושה אות ומופת לנביא ההוא והיו אותות מתחילים להראות ולעשות בתחלת הדבר הנשמע ובהגמר הדבר ההוא יכלה האות ויתם המופת ההוא פעמים שהיה המופת ההוא עמוד ענן ופעמים שהיה עמוד אש ופעם שהיה אור גדול ומנהיר לפלא מכל מאורי אור וכיון שהיה הנביא ההוא רואה המופת מתחיל להראות ולעשות בתחלת הדבור לאלתר היה יודע ומאמין שהדבר שהוא שומע מאת י"י צבא' הוא. ופעמים רבות היו העם רואין את המופת ההוא בדרך שהנביא רואהו כגון שראינו במעשה משה ע"ה בזמן שהיה יוצא ממקומו לבא אל אהל מועד בשעה ההיא לאלתר היו כל ישר' עומדים ונצבים איש פתח אהלו ובבא משה אל אהל מועד לאלתר בשעה ההיא בעת ביאת משה היה עמוד הענן יורד ועומד פתח האהל והיה שיעור עמידת הענן כשיעור הדבר שהיה מדבר אליו ובגמר הדבר היה מסתלק. וכשסודר להם מה ששמע מ"י לאלתר היו מאמינים בו ואומרים אמת הוא הדבר אשר אתה או מפני שבעת צאתך מן האהל אנחנו היינו עומדים איש פתח אהלו והיינו מסתכלים בשמים וראינו נקיים וטהורים קודם ביאתך אל אהל מועד וכיון שבאת אל אהל מועד ירד עמוד הענן והתיצב פתח אהל מועד והיתה שיעור עמידתו כשיעור זה הדבר אשר אתה או והיו כלם מעידין על אמתת הדבר טרם ביאתו. וכמעשה משה כך היה מעשה שאר הנביאים אשר אין כמעשיהם כתוב כזה הספור מפני שקצת מהם חזקו עם משה ועם מופתיו והוקש לו בנסיגות והם אהרן ושמואל כמו שג' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקר' שמו. בעמוד ענן ידבר אליהם. וכיון ששני הנביאים כך היתה נבואתם כבר בלא ספק כן שאר הנביאים ואע"פ שאין כתוב כן בנביאים.

XI. ואם ישאל שואל אם כן למה הוקשו התרטמים למשה בעשית המופתים וא"ך עשו כמופתיו. נשיב לו כי בכל העשרה מופתים שעשה משה במצרים לא אמרה תורה שהתרטמים עשו כמוהו אלא בשלשה מהם וגם בשלשה לא הוקשו מעשיהם למעשהו. אבל כתב הק

בתורה את מעשיהם עם מעשה משה כדי להפריש ביניהם ולהודיע
אמתת מעשה משה וצדקת נבואתו ובטול מעשיהם ומופתיהם. וכן ספר
כי כל מעשה משה היה בפרהסיא גלוי וידוע בלי תחבולות ודומיות
אבל מעשה החרטמים היו עשויין בסתר ובלט ובתחבולות. כמו שכת'
במעשיהם השלשה ויעשו כן בלטיהם: ופתרון למיהם לשון סתור וכסוי
וחפוי. ודומה לו הנה הוא לומה בשמלה. וילט פניו. והמלך לאט את
פניו. לאט עמד. על כן הזכיר הכת' זה הלשון להבדיל ממעשה משה
ולהרחיקם. וכיון שהודיענו כי מעשה החרטמים היו למים ומכוסים
ובתחבולות נעשו כבר אין אנו צריכים איך היו תחבולותם בשביל שיש
סמנין אדומים נמצאים בעולם בזמן שישליכו אותם לבריכת המים
יאדימו המים ויש סמנין נמצאים שהם מערערים את השרצים ויברחום
וכיון שישליכום למעינות מים יברחו הצפרדעים. ובתחבולות הללו אי
אפשר לעשותם רק בבריכות הקטנות. ומעשה משה רבנו היה בכל נהר
מצרים מראשו ועד סופו שהוא מהלך ת' פרסאות כולם הפכה לדם.
ולא עוד אלא שהמים שהפך לדם לא היו עומדים במקום אחד אלא
מגרים ונוזלים. וידוע כי המים המגרים לא יקלטו עין הצבע כמים
העומדים. ואם ישאל שואל כיון שידע הק' אותות אשר תבאנה
והוא חכם וידוע איך יכשר אשר שלח את יונה וידוע בו שיברח
משליחותו ולא יעשה ציווי. אשיב ואומר אפשר שעשה יונה שליחותו
וקיים מצות קונו כשאר נביאים כלם ואע"פי שאין זה כת' שהוביל(?)
שליחותו. מפני שבזה הענין מצאנו בנבואת משה ע"ה שהיה הק' מדבר
עמו ומצוהו שידבר לבני ישראל מה ששמע ממנו כמו שכת' בראש כל
ענין וידבר יי' אל מ' לאמרי. ואין כת' אחריו וידבר משה כן אל בני
ישר'. אבל יונה ברח כדי שלא ישלחוהו פעם שנית מפני כי הנבואה
הראשונה שנשלח בה נבואת תוכחה ואזהרה ולפכך חשב יונה בלבו
וא' כיון שזו הנבואה תוכחה ואזהרה בלא ספק הנבואה השנית דברי
פחד ואימה וחשש יונה שמא אולי יאיימם יי' ויפתירם על ידו ואחר כן
ישבו הם מדרכם הרעה ויפתרו מנקמת יי' ובלא ספק בעת שישבו
ירצם ויקבלם. ובזמן שהוא אפשר שיאמר קצת העם יונה דובר שקר
היה לפכך ברח יונה מן הארץ אשר היה יי' נוהג ורגיל לדבר עם
נביאיו בתוכה והלך אל ארץ אחרת שמא אולי לא יצטוה פעם שנית.
ואע"פי שלא ידע כי האל עתיד לשלחו אל אלא היה מהרהר בלבו כזה.
וזה הדבר מפורש שם כאשר א' אנא יי' הלא זה דברי עד היותי
על אדמתי. לפכך מזה הדבר אשר אמרנו אין על יונה תרעומת מפני
שהק' לא אמר לו שאני חפץ לשלחך פעם שנית לכן אל תברח אבל
יונה הוא בעצמו ברח לפי שהרהר בלבו שזה אפשר להיות וצורו החזירו
אל הארץ הנודעת בנבואת הנביאים אשר בתוכה הצור מדבר עם
עבדיו. אלו דברי הגאון רבנו סעדיה.

XII. וא' ר' אברהם אבן עזר ראש לחכמה ונזר. אם מלא יונה דבר השם כאשר א' רב' סעדיה למה היה בורח והוא או' על כן קדמתי לברות תרשישה. ועתה אפרש הנה ראינו שלא רצה משה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להשיב עם שהשחית עמו. וככה אמרו חכמינו ו"ל שתבע כבוד הבן שהניח ציווי של הק' וקדם לברות' שלא להיביב ישר' שאנשי ניגוה יהיו קרובי תשובה ולא ישמעו לו ולא כן ישראל שהנביאים נבאים להם בכל יום ואינם שומעים. ועתה ארמוז לך סוד. יש שעושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך למוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא יקבל ונקל האחרון מהראשון וכל הנביאים לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם במראות גם בחלום. וכאשר חפשו בכל המקרא לא מצאנו מלת בריחה רק דביקה על מלת פני. כמו מפניך אברה. ויברח יפתח מפני אחיו. והנה לא מצאנו בנבואת יונה שברח מפני השם רק מלפני. וכתוב חי י"י אשר עמדתי לפניו. כי כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני השם. וככה ויצא קין מלפני י"י על כן אחריו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפני י"י. ועוד כת' מפני פחד י"י. וכת' לבא עמהם תרשישה מלפני י"י ולא מפני י"י והמשכילים יבינו. לשון אבן העזר:

XIII. א' הגאון רב' סעדיה גלוי וידוע היה לפני היוצר ברוך הוא שתורותיו ועדותיו ראוי' שתהיינה מותמדות ומותרות לדורות עולם ועל זה הם צריכים שיהיו נעתקים בשמועות אמוצות וקבלות מוחלטות מדור לדור בהעתקת אנשים צדיקים כדי שיועתקו ויסופרו עד דור אחרון לפיכך שת אלקינו מקום בלב יצוריו לקבלת שמע האמת ושם בשכלם יכולה כדי להאמין בקבלות הנצדקות ואיילם כח לעשות מצותיו ותורותיו ולהעתיקם לאחרים למען שיתבררו לאחרונים כל תורותיו ועדותיו. וראוי שאפרש מעט מקנצי שמע האמת ואומר. אלו לא היו הנפשות מאמינות באמתת השמע והקבלה כבר לא היו מצפים היצורים ולא מיחלים לתקותם ותוחלתם בעת אשר יבושרו בבשורות טובות. וגם לא היו מקוים ומסברים לסבר וצוי בעת אשר ישמעו שיש הנאת שכר וטובת נועם נמצאים בסחורה פלונית. וגם לא היו מאמינים שיש בשום מלאכה הועלה והנאה מפני שדרכו של אדם כן הוא שהוא משתדל למצוא ספוקו ופרנסתו והנאתו ממלאכתו וסחורתו. הא אם אין לבו מאמין בשמע ההוא שהוא שומע שיש לו הנאות והועלות כבר לא יעשה אותם וגם לא יפחד מאימת המחומות ומשגוש הרהבים ומקול הכרוז אשר מכריז ומוזהיר אותו מלעשות מעשה פלוני כדי שלא יענש. וכיון שלא יפחד ושלא יקוה בעולמו בכל מעשיו כבר בטלו כל מעשיו ונפסדו עצותיו ותחבולותיו. ואם לא היה בעולם שמע אמת מצוי כבר לא קבלו בני אדם מאמר מלכם ולא פחדו ממנו ומדברו אלא בזמן שראו אותו בעיניהם וכיון שהלכו מנגד עיניהם כבר בטלו פחד מלכם והשליכו עלו

וסבלו מעל שכמם ואם כן הוא כבר בטלו המוסרים והחכמות והעצות והתקוה והסברון והפתח ויכלו ויאבדו שאר העם. ואלו לא היו בעולם שמע אמת כבר לא היה מתברר לאדם שזו היא דירת אביו וזהו ממונו וזהו ירושתו ומי אביו ואמו והכת' מבאר לנו כי אמתת שמע האמת כאמתת המדע הנראה לעין ככת' כי עברו איי כתים וראו וקדר שלחו והתבוננו. וכיון שא' ראו למה א' שלחו מפני הספק הנופל במדע השמע יתר מן הספק הנופל במדע המראה ולפכך הוסיף במדע השמע והתבוננו. וכיון שבחנו שני הדברים האלה בכור השכל ובמצרף החכמה מצאנו שספק השגנה והכונה הנשמעים בשמע השקר אינם נהוים אלא בשמע אשר העתיקו אותו היחידים מפני שאפשר שיסכימו היחידים על שמע שוא ויכשר בחפצם שיתקבלו על קבלות משגשות ואפשר שיעתיקו שמועות במלות מפני שהן יחידים ויפלא ויעלם ממדעם השוגג ואפשר שיתכסה מהן בהעתקת הקבלות. אבל קהל עדת הרבים אי אפשר שיסכימו על רמיות ושגגות ואי אפשר שיתעלמו מהם בעבור שאלו הסכימו על שגגות והתחברו על העתקת שמע שוא כבר לא נסתרו רמיותם ושגגותם מן הרבים שבהם וכיון שינצל השמע מן שתי העלות האלו המפסידות אותו כבר אין עלה אחרת שלישית מפסדת אותו. וכיון שאין דבר ועלה מפסידים אותו כבר הוא אמת וצדק. ואם יבחן אדם שמע אבותינו והעתקתם וקבלתם ויפלסם בזה הפלס ימצאם ישרים וברורים בלי דופי ושמיץ.

XIV. ואומר העתיקו לנו אבותינו כלם בהעתקה מוכללה ובקבלה שלמה כי הם למדו מיי כי אי אפשר לשנות החקים ולא להתליף התורות לא לחקה אחרת ולא לתורה חדשה עד עולמי עולמים וזה דבר ברור בקבלת אמת ושמע צדק אשר אין כמו רמיות ותחבולות. ואם נחפש את כתבי הנביא נמצא בהן ראיות רבות על אמתת זה הדבר מפני שכן כת' ברובי המצות ברית עולם. לדורותיכם. ועוד כת' תורה צוה לנו משה. ועוד ידוע ומבואר שעדת ישר' היא אומה נכרת בתורה ובמצות ובחקתיה היא מסגלת לפכך כיון שהק' קבל לה שהיא עומדת כימי השמים על הארץ כבר בודאי ובאמת מצותיה ועדותיה ותורותיה מותמדים לעד כמוה כתמידות השמים על הארץ. וכן א' כה אמר יי' נותן שמש לאור יומם וגו'. עד אם ימוש החקים האלה מלפני נאם יי' גם אני אמאם בכל זרע ישר' ועוד מצאנו שהנביא האחרון מזהיר על שמירת תורת משה עד עולמי עד עד יום הדין ועד ביאת אליהו שני זכרו תורת משה עבדי. הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. והנה מצאתי אנשים מקניצים ראיות מן השכל על שנוי החק הראשון השיבו אותו על החיים והמות ואמרו כשם שהוא ממית בחכמה וגם מתיה בחכמה כך אפשר שיצוה החקים בחכמה וימיר אותם בחכמה. וכאשר עיינתי בזה הדבר מצאתי זה הקשיון בטל. מפני שהק' יצר היצורים

והחיה אותם כדי שימיתם ויוליכם לבית עולמים לפי כי המות הוא דרך נסיעתם אל חיי העולם הבא מפני שבשביל חיי עד נבראו ובעבור חיי העולם הבא נוצרו שהוא מקום נתינת שכרם וגמול עמלם. ואין נתינת החק על זו הדרך מפני שאם היתה על זה הקשיון כבר ראוי להיות כל חק וצוי נתונים כדי לשנות אותם ולהחליפם באחרים. ואם עלת נתינת החק ההוא שינויו ותחליפתו כבר ראוי שיתחלף הראשון בשני והשני בשלישי עד אין חקר ומספר. ולא עוד אלא שראוי שיהיה בחק הראשון תורף השני ודוגמתו אשר הוא עתיד להחליף בו ובחק השני תורף חק הראשון. ועוד הקישו ואמרו כשם שהעבודה אסורה בשבת ומותרת בחול. והאכילה אסורה בעשור ומותרת בשאר הימים כך אפשר שישתנה החק מאלו הימים לימים אחרים. בחנתי זה הקשיון ומצאתיו רעוע מפני שאין אדם יכול כל ימות השנה להבטל וגם אינו יכול להתענות כל ימות השנה. ולפי שאינו יכול לעמוס בעול הוזה לפכך לא צוהו יי אותו. אבל עשית חק אחד בכל הדורות אפשר לאדם לעשותו בכל השנים בלי לאות ועצב. ועוד הקישו ממנהג העולם ואמרו כשם שהוא מוריש ומעשיר מוחץ ורופא ובחכמה הכל ולהצלחה כך אפשר שיצוה פעם אחת וישנה פעם אחת (?) שנית ויהיה לחכמה ולהצלחה. וכאשר עיינתי בזה ההיקש מצאתי רחוק משנוי החק מפני שקצת אלו המעשים נעימות וקצת פורענות וידוע כי נעימות הם שלום שכר טוב לישרים וקצת מן אלו הפורעניות הם גמול רע לבוגדים ולא באלה המצות והחקים מפני שאינם דומים לא לגמול ולא לפורען ולא לנעימה ולא לנקמה בעבור שכלם מצות ואזהרות והנעימות והנקמות הם פירותיהם ואין מוען יכול למעון זה הדבר מפני שהוא מפסיד עליו החק הראשון וזה הדבר דק ועמוק ישיגהו הבוחן אותו בהבחנה. XV. ועוד הקישו מאדמות התמרה אחר אשר היתה ירוקה והדומה לה מן הפירות וידעתי שזה המעשה ממנהג העולם וממבעו שפירותיו זמן מתאדמות וזמן מוריקות ואין ראוי שיהיה החק זמן ראוי וזמן מתחלף בקשיון הפירות. ועוד הקישו ואמרו כשם שהיתה העבודה והמלאכה מותרין בשבת ובא חק השמע ואסרם כך ראוי שיבא חק השני ויתוירם להתירם. התבוננתי בזה הקשיון ומצאתיו רעוע מפני שזה הקשיון אז היה חייב עלינו וראוי בזמן שאם היה השכל הוא אסר את העבודה בשבת ובא השמע והתירה לכך אפשר לומר כיון שהתיר שמע אחד את האסור כבר אפשר שיבא שמע שני ויתיר את האסור כאן אבל השכל הוא היה מתיר את העבודה והמלאכה בשבת מפני שהשכל מכשיר את האדם כדי שישבות ביום השבת או ביום אחר חוץ מן השבת לנפישת נפשו או לשום הנאה בעולם וכזאת בא השמע והתיר לאדם מה שהתיר לו שכלו וא' לו שבות ונפוש ביום השבת כדי שתנפש בזה העולם ותמצא נחת רוח ונעימה בעולם הבא לפכך לא שנה השמע

מה שהכשיר את השכל ולא החליף את חקו. ואע"פ שהשמע צוה אותנו לשמור את השבת לדורות עולם כבר לא במל את מדע השכל מפני כי השכל מכשיר לחכם כדי שיצוה את עבדו לבלתי עשות מלאכה ביום אחד לעולם למען שיתן לו שכר במלתו לכל יום ויום ולכל שבת ושבת. ומצאתי אנשים משתגשים בדברי נבואת ירמיה ע"ה כאשר נבא הגה ימים באים נאם יי' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם. בכן אמרתי להם מה כת' אחריו כי כבר הודיע שזו החדשה היא התורה והמצוה כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישר' אחרי הימים ההם נאם יי' ונקראה הברית האחרונה חדשה בשביל שלא תופר ושלא תשכח לעולם כאשר הופרה הברית הראשונה כמו שא' אשר הפרו את בריתי אבל תהיה נראית בעיניהם כאלו היא חדשה ולא יפרו אותה.

XVI. אחר הדברים האלה עוד מצאתי אותם מתחפשים עלילות מן המקרא כדי להתיר שנוי החק ותמורתו. אזכיר מכללם עשר שאלות. אמרו כשם שהותרו בנות אדם להנשא לבניו ובא משה ואסרם כך אפשר שיופר חק השני בשלשי. תשובה אין שנוי החק מתחייב מזו העלה שבנות אדם נעשו כלותיו מחמת הכזרת והאונס והדוחק לא מדרך ההיתר בשביל שלא נמצאו זולתם ודומה זה הדבר למי שיאכל ביום צום בימי חליו וכבר קפוחו מקובל ליוצרו מפני שהוא יודע שמחמת חליו אכל ואין עליו עונש הצום וכיון שנתרפא אין קפוחו מקובל אם ילעט כלום ביום צום. וככה אוכל גבלה במדבר בעבור אפיסות שום מאכל וכיון שנכנס לארץ נושבת כבר במל קפוחו ונאסרה אכילתו. הקשיון השני ממעשה קין. אמרו בזמן שהרג קין את הבל אחיו נגזר עליו תמורת מיתתו בנע ונד ואחר כך נשתנה החק ונגזר על כל הורג נפש בנפש דם בדם. תשובה אין שנוי החק מזה הקשיון מפני כאשר צוה הק' להרוג את ההורג על ידי עדים ושופט צונו להורגו וגם צונו שיהיו העדים הורגין אותו בידיהם ככת' יד העדים תהיה בו בראשונה. ובזמן הריגת קין להבל לא נמצאו עדים ולא שופט לעשות משפט קין כראוי לפיכך לא נתחייב קין הריגה אבל נפרע ממנו הק' בנע ונד כפי הראוי בחכמתו ואחר כך כיון שרבו בני אדם ופרו ועצמו נצטוו כדי להרוג את ההורג כמו שא' לנח שופך דם האדם בא' דמו ישפך. השלשי מן הקרבנות. אמרו כשם שהיה הקרבן מותר לכל אדם ואחר כך נאסר לכל אדם. אלא לבני אהרן לבדם כבר אפשר מזה הדבר התרת שנוי החק. השיבותי ואמרתי אין זה משנה החק מפני שלא נמצא בכל המקרא שכל בני אדם היו רשאין להקריב קרבן אלא נשיא הדור לבדו שהוא דומה לאהרן או נביא שידמה לו בקדושתו אבל שאר בני אדם לא היה מותר להם להקריב לפיכך זו המצוה נעשית כמו שהיתה מקדם בלי חלוף. הרביעי. אמרו כשם שהותר קרבן בשבת אחר

שנאסרה בו כל מלאכה כך אפשר שישתנה החק ותחליף התורה. השיבותים זו השאלה אין כתיבת שנוי החק אבל היא מונעת ומבטלת תמורתו העבור כי מצות קרבן קודמת לשבת לפיכך אי אפשר שתבא מצות שבת ותשנה מצות הקרבן וכשבאה מצות שבת נאסרו כל המלאכות חוץ ממעשה קרבן והמילה שהיו קודמין מלפני מצות שבת לכן לא אסרה אותם. החמשי. ממעשה אברהם כאשר א' לו הק והעלהו שם לעולה. ואחר כך א' לו אל תשלח ירך אל הנער ואמרו ידענו שזה התיר שנוי החקים. השיבותים אין זה הדבר מחייב שנוי החק לא אצלנו ולא אצלכם מפני שכל מי שמתיר שנוי החק אינו מתירו אלא אחר עשיית החק ההוא הראשון ואחר שמירתו ואפילו שעה אחת כדי שלא יהא החק ההוא הנאמר לשחוק וללעג מפני שבשביל עשייה נאמר ואברהם לא נצטווה אלא כדי למסור את בנו למצוה הנגזרת עליו. והקים הציוי הנגזר עליו בעריכת העצים ובהגשת אש ובלקחת המאכלת בידו והקרבת בנו ובשעה ההיא א' לו יי' דרך זה המעש אל תוסף כי לא בקשתי ממך יתר מזה אל תשלח ירך אל הנער.

XVII. הששי. בעת שא' יי' לבלעם לא תלך עמהם ואחר כך א' לו לך עם האנשים. הודעתים כי גם זה אינו משנה החק ואין הפסוקים מכחישים זה את זה בעבור כי השלוחים אשר מנעו יי' ללכת עמהם אינם השלוחים אשר נצטוו ללכת עמהם. וכן מבואר שבת' ויוסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים בכך נודע לנו כי השלוחים הראשונים כבר הלכין להם ובלעם לא הלך בדבר יי' עמהם. והשניים שהן שרים נכבדים יתר מהראשונים הורשה בלעם ללכת עמהם למען שיגדל ויפלא בעיניהם וכיון שישחיתו יי' ויפלא ישע יי' בעין בני ישראל ואמרו ברוך יי' אשר הצילנו מיד האדם הגדול הזה. השביעי. אמרו ראינו אשר א' יי' לחזקוהו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה ואחר כך א' לו הנני יוסיף על ימך מ'ו שנה. והודעתים שאין זה שנוי החק מפני כי מדת אלקינו כך הוא שהוא מזהיר ומוכיח ומבטיח וכלם על תנאי אם ישמור האדם המצוה ימצא גדולות ועצומות ואם יעשה תשובה יסור מעליו האף והחמה כגון נבואת יונה על נינוה עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת וישבו אל יי' וסרו מהם חמתו וכן חזקוהו הוכיחו יי' על תנאי כי מת אתה. וכיון שעשה תשובה סר ממנו הרוגו והאף. וכן מדת כל עושי תשובה. אלו דברי הגאון רב' סעדיה. ואני ברכיה המעתיק מצאתי עד נאמן לדבריו בנבואת ירמיהו שנ' רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו. ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנמוע ועשה הרעה בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להטיב אתו. הנה ראינו לדבר הגאון ואעפי שאין צריכין חיזוק. אשיב לדבריו.

B

עור אם הגזירות אמת איך יוסיף הצור או יגרע. והתשובה למדונה מדברי חכמים שהתשובה עלתה במחשבה קודם בריאת העולם. והמשביל יבין. השמיני. מעין ואקח את הלויים תחת כל בכור. וגם זה אינו שנוי החק בעבור כי זו מדת אלקינו עם עבדיו נשאם בעת שיוכו לפניו ויכניעם בעת שיכעיסוהו כמו שעשה עם אדם הראשון השכינו בגן עדן וכיון שחטא הוציאו והכניס אבותינו לארץ והטיב להם וכיון שחטאו גרשם מארצם ובארצות הפיצם. וכל זה על דרך הפורען והגמול. התשיעי. אמרו כי תלמידו של משה עשה מלחמה ביום השבת ואין הדבר כאשר אמרו כי לא נאמר כי הם בכל יום היו עושים מלחמה אבל נאמר שם שבכל יום היו נושאים את הארון ותוקעים בשופרות ואלו המעשים מותרין בשבת. העשירי. אמרו בראשונה היה דביר התפלה לפני (?) פאת התחתונה אל המשכן ואל נכח המשכן היו מתפללין ואחר כך שנה אותה והפכה אל נכח בית המקדש וזה המעשה מתיר שנוי החקים. השיבו תמים אין זה הדבר כאשר זממו מפני שדביר התפלה היתה נגד הארון וכן נצטוו שיתפללו כנגד הארון והארון הוא פני התפלה. הלכך כיון שהיה הארון במשכן למולו היו מתפללים וכיון שהיה הארון בגלגל ושילה וגב וגבעון וחברון וקרית יערים ובית עולמים הפכו ישר את פניהם למקום ששכן בו הארון והתפללו לנגדו בשביל שהוא פני התפלה בכל מקום שחנה וכן ראוי מן השכל שתהיינה העלילות הולכות אחר עלתם. אלו דברי הגאון. ואני ברכיה אומר כי זה מפורש בתפלת שלמה כי יצא עמך למלחמה על אויבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל יי דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך. ועוד כי בדניאל מפורש וכיון פתחן ליה נגד ירושלם. לפי שהיה מתפלל כנגד המקום כאשר מפרש שם.

XVIII. א' הגאון רב' סעדיה ז"ל מצאתי הרוגנים עזבו את התורה מפני שמצאו בה פסוקים שהם סותרין זה את זה כמו שכת' בספר שמואל ותהי (כל) ישר' שמנה מאות אלף. ובדברי הימ' כת' ויהי כל ישר' אלף אלפים (!) איש. ופירושו כן הוא שמכלל ישר' היו ג' מאות אלף¹ איש כתובים בספר דברי הימ' אשר לדוד שהם היו שומרים את משמרתו ומשרתים אותו במחלוקות בכל חדש וחדש כ"ד² אלף איש וכן כת' לכל חדשי השנה המחלקת האחת כ"ד³ אלף. ובספר שמואל לא נכתבו אלא הג' מאות אלף איש ובספר דברי הימים נכתבו. הלכך אינם סותרין זה את זה. עוד אמרו מצאנו דבר כת' שלא כהוגן והוא שיש כת' במקרא שבן גדול מאביו שתי שנים מפני שיהורם בן יהושפט מת והוא בן מ' שנה ומלך אחזיהו תחתיו. וכת' בדברי הימ' שביום שבת אחזיה על כסא אביו היה בן מ"ב שנה. וכת' במלכים

MS. 3. כ"ה.

MS. 2. כ"ה.

1 פסוקים סותרים: Marginal note:

שאחזיה היה בן כ"ב שנה. ואפרש זה הטענה ואומר. המנין הראשון שבמלכים הוא לימי חייו והמנין השני לימי שני חיי אביו. הלכך מניין כ"ב שנה לשנותיו. ומנין מ"ב שנה לחיי אמו. מפני שבשבילה אבד וחלף. ואם יטעון טוען ויאמר איך אפשר כדי למנות שני חיי איש חי על ימי שני חיי איש מת שהוא היה קודם מן החי אשיב וא' חפשתי בזה הדבר ומצאתי שהיו קצת מן ישר' מבקשים מי' כן והיו נודרים נדר לי' בשבילו קודם ביאתו ולידתו בכמה שנים והיו שואלים מהבורא בעת נדרם נדר הבן ההוא ואחר הנדר ההוא בכמה ימים היה הק' נותן להם בן וכיון שנולד הבן ההוא כבר לא היו מונים לו מיום לידתו אך מיום שנדרו נדרן והכת' מסייע זה הדבר וא' ומה בר נדרי'. וקצת טעו בשביל הקרבנות והקתיהם ושחיתת הבהמות ומנוף הדם וזוהמת הבשר. ואפרש זה הדבר. היוצר ברוך הוא נזר על כל החיים מיתה ולכל אחד ואחד מהם קץ קצוב וזמן ידוע. ושת קץ זמן חיי בני אדם עד יום מותם וקץ זמן חיי הבהמות עד יום שחיתתן ושחיתתן שם במקום מיתתם אבל אם יהיה להם בשחיתתם כאב ועצב יתר מכאב המיתה כבר יוצרם הוא היוצר בתוספת כאבם ואפשר שיגמלם י' שכר טוב על הכאב ועל העצב ההוא. ועלת שריפת הדם והחלב וזוהמתו ומנופו כבר הודיענו הק' עלותם בתורה כי עלת וריקת הדם כדי שנירא ונפחד מאלקינו מפני שנפשנו שוכנת בדם ככ' כי נפש הבשר בדם הוא. הלכך כיון שנראה הדם נורק ונשפך נוהר מן החטא ונרחק מפשע ונירא מי' למען שלא ישפך דמינו בדם ההוא ושלא ישרף בשרנו באש כבשר הנשרף ונהיה כלנו צדיקים. שמא ירהר מהרהר ויאמר למה שכן אלקינו שכינתו בין בני אדם ועזב את המלאכים הקדושים. ונאמר לו מי הודיעך שהק' עזב את המלאכים בלא אור ושכינה. והלא ראוי כדי שיהיה האור אשר בין המלאכים יתר מן האור אשר בין בני אדם בכפלי כפלים. ולא עוד אלא שהכת' או' אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. ופת' סביביו. סביבות שכינתו וסביבות אורו.

XIX. ויש שואלין מה הנאה יש ליוצר בעשית אהל מועד ומכסה ומנורה ונרות ומחתה וקסרת ושלחן והדומה להם. לכך ראוי שאפרש זה הדבר ואומר. בעבור כמה דברים צוה י' את ישר' אלו המצות אחת מהן כדי לזכות אותם בעשייתם וכדי להטיב להם ככפלי מעשיהם ולא מפני שהוא צריך לאלו המתנות אבל בקש הק' מעבדיו כדי שיעבדוהו עבודה שלמה ויכבדוהו במבחר נכסיהם ובטוב מנעמיהם ובמשמן עדוניהם. והטוב שבמנעמיהם הם הלחם והבשר והיין והבשמים והשמן והנגנון. לכן הם מביאין אלו המנחות הקלות מנכסיהם וממונם כפי יכולתם והק' משלם שכרם וגמולם בכפל כפלים כפי חסדו וכעוצם טובו. כמו שנ' כבד את י' מהנוגד וימלאו אסמיק' שבע. ובעבור

B²

זה הדבר היה מציל אותם מן הצרות והמהומות אשר אין זולתו יכול להצילם מהם. וכן א' זבח (!) תודה ושלם לעליון (!) וקראני ביום צרה. וגם צוה אותם כדי שיכבדו אור שכינה התונה ביניהם ויפארוהו בכספם וזהבם בשש ומשי ורקמה ואבנים טובים ומרגליות ושאר הכלים הנחמדים היקרים למען שיכפול שכרם על רוב יגיעם ועמלם וישמיעם קולו מן המקום ההוא כמו שא' בענין המשכן ונועדתי שמה לבני ישראל ולמען שיענה עתירתם במקום ההוא וישמע קריאתם ובקשתם כמו שא' שלמה בתפלתו בעת שבנה בית המקדש. והודיע אותנו שכמה שאלות ובקשות נענות במקדש. והשיבו הק' שמעתי את תפלתך ואת תחנונך. שמה ירהר מתרעם ויאמר כיצד יכשר להיות הדבר הזה כיון שגופו של אדם שלם בתמותו וברייתו לא יהיה תמים וכיון שנגזר קצת גופו ונמולה ערלתו יקרא תמים. ואומר ידוע ומבואר כי הממש התם והכלום השלם הוא אשר אין בו לא חסרון ולא יתרון. והק' ברא חלק נוסף בגופו של אדם ואבר עדוף בגויתו וצוה לחתכו כדי לזכותו וכיון שחתכו כבר נסתלקה התוספת ההיא ונשאר האדם שלם תמים. שמה ירהר אדם במעשה פרה אדומה ויאמר כיצד נצטוה שתהיה מטהרת הטמאים ומטמאה את המהורים ואפרש ביאור זו השאלה אפשר בבינת החכמה ובמדע השכל כדי שיהא ממש אחד עושה שני מעשים מתחלפים בעת התחברו והתדבקו לממש אחר זולתו כגון שאנחנו רואים כי האש מקרשת את החלב ומתכת הבדיל והמים אשר היא מלחלת עצי ארזים ומרטבם ומצמק עצי תאנים ומיבשם ובמאכלות שהם משביעות את הרעבים ומנוקות את השביעים וכך הסמנים שלרפואות מרפאים את הכואב ומכאיבים את הברי והואיל והשכל מכשיר את שני מעשים לממש אחד כבר אפשר שצוה הק' אותנו חק אחד משמש שני מעשים מתחלפים והחכמה מכשרת אותו ונעשית פרה אדומה מטמאה המהורים ומטהרת הטמאים.

XX. קצת מהעם נתהרהבו ונתערבבו בענין עגלה ערופה ואמרו איך תכפר העגלה ערופה על חטא אשר לא נעשה מפני שכך הקדים בראש הענין כי אין ההורג נודע כמו שנ' לא נודע מי הכהו. ואפרש ואומר כשם שראוי לענוש את מי שעשה מה שלא ראוי לו לעשותו כך ראוי לענוש את מי שעזב מה שראוי עליו לעשותו. על כן האנשים האלה המביאים עגלה ערופה עזבו מה שראוי עליהם לעשותו מפני שאם העמידו שוטרים ונוטרים ומסבבים בשדה ובעיר כבר נודע מי הכהו וכיון שלא עשו כך הענישם הכת' בהבאת עגלה ערופה בנחל ולא מחיר העגלה לבד הענישם אלא מנעם מלזרוע הבקעה ההיא להשית אותה בתה. קצת אנשים עזבו התורות בעבור שעבוד ישראל ודלותם ועניים ודחקם ואריכות גלותם וריחוק ישעם. ואמרת להם אלו נתן הק' לעמו ישראל מלכות מותמדת ונעימה מותרת כבר היו

הכופרים חושדים את ישראל ואומרים שבעבור מלכותם ונעימותם עובדים את יי' ואלו שעבדם כבר היו כופרים בו. כמו שאמרו הכופרים על אודות איוב. ולא עוד אלא שהיו הכופרים או' כי הם לא עבדו את יי' בשביל שהוא דחם והכניעם והשפילם ואלו עזרם וגדלם כבר היו עובדים לפיכך בטל הק' תרעומתם ונשאם וגדלם וכיון שלא עבדו אותו בימי מלכותם ונעימתם כבר בטלה תלונתם ונתחייבו פורען מן הדין. ועוד הכניע את ישראל וטלמלם ושעבדם וכיון שעבדו את יי' בימי שעבודם וגלותם כבר בטלו דברי מחשדיהם. וכבר נתבררה אמונתם ועבודתם ונודע לכל שאין אמונתם תלויה בדבר אלא לשם שמים הם מאמינים מתוך אהבה ולכך נכפל שכרם ונעדף גמולם. וכן א' הנביא לא נסוג אחור לבנו.

XXI. א' הגאון אע"פ שרבו היצורים ועצמו הברואים כבר אי אפשר שישתומם לבנו או יבוך שכלינו בעת השתדלם כדי להכיר איזהו המובחר מהם והנסגל מכל כלל היצורים לפי שיש ראייה טבעית והוראה פתוחה מברורים לנו איזהו המובחר והמוסגל מכל כלל היצורים והוא האדם לבדו. כי ידוע ומבואר שמנהג הטבע והפתוך ודתו כך הוא שהוא מניח כל ממש מובחר וכלום נסגל בתוך ומסביב סביבותיו כלומים וממשים אחרים זולתם קלים וזלולים מהם. וזה הדבר נודע בכל עקרי העולם ומבטעיו ומעשיו. הראשון שבהם הוא הקל והדק שבעולם והם הצמחים והעשבים וידוע ומבואר כי הם מתילים ונצמחים מן הזרע ולפיכך הזרע הוא עיקרם ושרשם וממנו הם נפרחים וכיון שהוא מצמיח צמחים ומגדל עשבים לכן הוא לעולם בתוך בפנימיות הצמחים ובאמצע הדשאים ובמקצוע העשבים ובחדרי הפרחים מפני שהוא מובחר ונסגל מהם. וכן האילנים אם היו נענפים ונפרחים מן מיני מאכל כבר המין ההוא מותר באמצעותם והקליפים סובבים את המין ההוא מקיפין אותו כשקדים ואגוזים וכיוצא בהן. ואם היו האילנים נפרחים ונעבתים מן הגרעינים כבר נעשו הגרעינים מתמצעין באמצע העצים ונחדרים בפנימיות האילנות והמאכל נעשה טפל להם וסובב ומקיף אותם מפני שאינו עקר האילנים והגרעינים שהם שורש ועקר בתוך כגרעיני התמרה והאפרסקין וכיוצא בהן. ובמדרגה השנית החיים הנאלמים מצאנו שעקר ילדותם ושורש כונם מן ממש תיכוני אמצעי כחלמון ביצה התיכוני אשר ממנו מתילד העוף והוא שורש יצירתו. ובמדרגה השלישית הוא החי הנבני והוא האדם מצאנו הממש הנבחר והנסגל שבו שהוא מצע הנפש ומקום הרוח וחדר החיים ומקור הדם הסגולי שהנפש קשורה בו והוא לבו של אדם נתון ומתוקן באמצע גופו של אדם וכן בת אשון עין האדם הרואה והנוהרת אשר בה הוא משגיח השגחתו ומסתכל בכל מפעלותיו ומפעלות אלקים והיא נתונה באמצע עפעפיו ובתוך עיניו. וכיון שראינו אלו הראיות

נמצאת בתיכוני חורנו כדי לחפש איזהו התיכוני האמצעי הנבחר והנסגל אשר בכל העולם ומצאנו כי הארץ תיכונה בתוך הגלגל וכל הרקיעים סביבותיה מקיפים מכל צדדיה וכיון שהיא אמצעית כל העולם כבר היא מוסגלת ומובחרת מכל הנמצאים הנבראים אבל אי אפשר שיהיה סגולה מתמת עצמה עד אשר תהיה בחורה מכל הממשים בעצמה מפני שהיא מתערבת ונמוזגת בממש אחר והוא המים אבל ראוי שיהיה עלת סגולה וגדולה בשביל החיים אשר עליה ואי אפשר שיהיו כל החיים בכלל עלת סגולה מפני שקצת מן החיים שאינם נבנים משמשים לחיים אשר הם נבנים לכן ראוי שיהיה סגולה ועלויה בשביל החיים הנבנים הלכך לא נשאר מכלל כל העולם מוכללים אמצע וממש תיכוני שהוא גדול ומובחר וסגול אלא האדם והוא שורש חיי העולם ועקרו ובשבילו נברא העולם. ולא עוד אלא שאף בתחלת התורה התחיל הבורא וסדר כל הברואים וכיון שנמר סדורם וכלל עשייתם אחרכן אי נעשה אדם בצלם ודומה למי שבונה ארמון ומייפהו ומצעצעו ומרקם כתליו ואחרכך מכבד את הבית ומרבד אותו במיני חסובות ואחרכך מכנים לתוכו בעל הארמון כן עשה הק' עם אדם הראשון שכלל כל מעשה בראשית ותקן אותם ואחר התיקון הכניסו לגן עדן.

XXII. וכיון שבארתי אלו העניינים אתחיל ואומר. הודיענו הק' על ידי עבדיו הנביאים שהוא גדל האדם ובחרו מכל באי עולם ונשאו על כל היצורים ככ' וירדו בדגת הים ובעוף השמים. וכמו שנ' במומר יי' אדונינו מה אדיר שמך מראשו ועד סופו. והואיל שהק' אייל אדם וחזקו ונתן לו כח וחיל לעשות מאמרו וחפצו והרשה אותו על עשיית רצונו ולהשיג ולמלא חפץ אלקיו וחכמו כדי לעשות הטוב והישר כל ימי חייו בארץ למען שימצא חיים וחסד לפניו ככת' ראה נתתי לפניך (!) את החיים. ואי ובחרת בחיים למען תחיה ואחרכך חפשתי בלבי לדעת בשביל מה נשאו הק' ובחר בו מכל היצורים. ומצאתי שהק' גדלו ונשאו בעבור השכל והחכמה אשר הנחילו אותם ולמדו דרכם ככ' המלמד לאדם דעת. ובזו החכמה הוא זוכר את כל העובדות ושומר את כל החלופות ונוצר ההולכות ויודע הנחיות ומחפש הנולדות ובוחן העתידות ומבין האותיות ובה הוא משעבד את הבהמות ומכריחם לעבודו לחרוש לשדד ולעזק ולעמוס כליו ומפוליו עד מרחקים ובזו החכמה הוא מוציא את המים ממעמקי הארץ ומושך אותם על פני תבל להשקות גנות ופרדסים. ובזו החכמה הוא עושה גלגלים ורחים ושחנה למחון בלי עמל ובחכמה יציא צבאים ומעמיד חיילים ומורו חלוצים ומצליח במלכותו ומנהיג בממשלתו ושופט עמו. ובזו החכמה הוא יודע חכמת מדע מה שבעליונים וחכמת מדעי הרקיעים ומהלך הכוכבים ושיעור קומתם ומדע זריחתם ומסלול מסעם ועלת קדירתם. בכן אם יתרחק מהרהר בלבו ויחשוב שיש בעולם יצור אחד גדול

ומובחר מן האדם כבר נתחייב להראותנו מי זה הוא היצור אשר אלו החכמות והמדעים נכללים בו על כן ידענו כי אין זר וזולתי האדם יודע כל אלה וכיון שהאדם הוא הנבחר והנסגל מכל היצור ברב חכמתו ובינתו לכן ראוי שיהיה הוא המצוה והוא המוזהר והמופקד וראוי לקבל עליו עול התורה ולעמוס ניר המצוה לעשות משפטים ולשמור העדות וגם הוא ראוי לקבל שכר וגמול ונעימות וגם הוא חייב ליטול מדת הדין והפרעון והנקמה מפני שהוא עיקר העולם ועלת כל הנבראים וכן כת' כי ל"י מצוקי ארץ. ועוד א' וצדיק יסוד עולם.

XXIII. וכיון שהתבוננתי אלו העיקרים והנולד מהם ונגלו לי אלו הקנצים ותולדותיהם האמנתי כי אין בחירות האדם וסגולו הוא דבר שמצאנוהו מהרהור לבנו ומחשב סרעפינו או מחמת חשקנו ואהבתנו לנפשנו או על דרך הענוב והתאוה שהענבנו ותאכנו את סגול עצמינו וגם לא היה דבר זה שאמרנו בשביל הנאות והנסות אשר בנו עד אשר גדלנו עצמינו וסגלנו נפשנו מכל היצורים אלא בחכמה ובצדקה ובמדע אמת ובשכל ברור ידענו רוב גודל האדם וסגולו מפני שהק' גדלו ונשאו כדי לתת עליו חקו ולהעמיס עליו עול תורתו בחקים ובמצות לשמרם כפי רוב החכמה אשר בו ובגודל המדע אשר הנחילו. וכן כת' ויאמר לאדם הן יראת י"י היא חכמה וסוד מרע בינה.

וא' הגאון כיון שנתברר כי האדם הוא הנבחר והנסגל מכל הנבראים. למה נברא גופו קטן וגולמו זעיר ודק ולמה לא נעשה גושם גדול וגולם עצום. וכיון שהתבוננתי בו ובחבורו מצאתיו אפילו גופו קטן כבר לבו ושכלו גדולים ורחבים יתר מן השמים וארץ מפני ששכלו ולבו מקיף כל חכמת מדע ידיעת השמים והארץ וכל מה שבהם ומבין כל תעלומותיהם. ושכלו וחכמתו מגיעין עד לרקיע ויודעים מה למעלה ומבינים חק אמתת העלה המעמדת הדוק והחלד והמתדרת נידתם וכן כת' נפלאים מעשיך ונפשי יודעת עד מאד. וידוע כי אין השמים והארץ ברב גדלם וגבהם יודעים לא חק גופם ועצמם ולא חק גושם אחר זולתם כאדם הקטן שהוא יודע חק גלמו וגולם זולתו לפיכך נגדל ונכבד האדם וא"עפי שגופו קטן. ועוד זמותי ואמרתי כיון שהוא גדול ועצום מפני מה נעשו ימיו ושנותיו מעטים ולמה לא ארכו לעד. וידעתי כי הק' שם ימיו מעטים בזה העולם לבד מפני שזה העולם הוא מקום עולמו ודירת עבודתו ובו הוא שומר מצוה ותורה הראוין עליו לשמור למען שישגי וזכר טוב אחר עשייתו אותם. אבל בעולם הבא אינו דומה לכמו שהוא בעולם הזה בעבור כי הק' עשה את ימיו בעולם הבא ארוכים ותדורים לנצח ולעדי עד מבלי הפסק וכן א' הכת' חיים שאל ממך נתתה לו.

XXIV. ועוד הרהרתי מפני מה גלמו וגופו דל ותשוש ונלאה ומפני מה נתקן גולמו מארבעה פתוכים קלים שהם דם וליחה וירוקה

ושירוב. ולמה לא נעשו פתוכיו אוהבים ורעים ומשלימים זה אל זה. וכיון שבחנתי זה ההרהור וצרפתי אותו בפלס החכמה ושננתי אותו בהשחות הבינה נתברר לי שכל המהרהר למה נברא האדם מאלו הפתוכים כבר הוא חפץ שיהיה האדם נוצר ועשוי ככוכבים או כמלאכים שאין בהם אלה הטבעים והפתוכים וגם אין יכלתם תשושות וחלשות כאדם. בשביל כי גוף האדם המנוכר והמפדע הוא אלו הטבעים ואלו הפתוכים הנבראים והנחדשים וגופו של אדם הוא המסגל והמובחר מכל הגולמים התחתונים ואין בעולם גולם צח וזיותן ומתואר ומהודר חוץ מגולם אדם אלא שנים גשמים¹ האחד מלאך והשני כוכב. לפכך האו' למה בראו צורו בטבע הזה מאלו הטבעים והפתוכים כבר מבקש שיהיה האדם לא אדם ולא איש מפני שאלו לא נעשה האדם מאלו הטבעים יהיה עשוי או ככוכב או כמלאך או כאש או כשמים. והיה זו המחשבה כחושב למה נעשו השמים שמים והארץ ארץ. ועוד הרהרתי. למה יכאב וינגע ויטיסר באלו המכאובות והנגעים הבאים עליו והשולטים בו ולמה לא נסתלקו ממנו ונחדלו אלו היסורין. וידעתי כי גם הם טובים לו בשביל שהם מיסרים ומנצחים אותו לקבול האמת ולדעת הטוב והישר ומכניעים אותו לעבודת יוצרו ומרחקים אותו מן העבירות ומבטלות ממנו את מחשבות הרעות. וכן הוא או' והוכח במכאוב על משכבו. ועוד הרהרתי. למה החום והקור מצערין ומאנישין אותו ולמה החיות הרעות טורפות ומחנקות אותו וכך הזוחלים והצפעונים מנזקין אותו. וידעתי כי גם הם טובים לו כדי שיתייסר בהם ויכיר מדות הפורענות וידע עוצם נקמת קונו מפני שאלו לא טעם אלו המרורות ולא הכיר אלו החליים כבר לא הכיר נקמת קונו ולא פחד אלקיו לפכך הרגישו צורו באלו הקורות אותו. ולפכך נמשלו הפורעניות בהם ובלהב כדכ' הנה יום בא בוער כתנור. ועוד הרהרתי על אלו המחשבות והיצרים אשר מיעצים את האדם עצות רעות כדי להפילו למחתה. וידעתי כי היוצר יתעלה זכרו נתן אלו היצרים והמחשבות תחת יכלתו ורשותו נעשים כחפצו ונהיים כתאותו למען שישים כל אחת במקומה הראוי לה וכדי שיחשב בכל מחשבה כתקנה וכיפיה ביופי שכלו וכת מדעו המלמדו ומזהירו כל עת וזמן שיעשה כל מעשה בראוי. לפכך אם יתאוה האדם למאכל שכלו מזהירו שיאכל מה שדי לו לגדל גופו ולעדן גולמו. וכן אם יתאוה לשימוש זוגתו שכלו מלמדו שישמש כמסת צרכו כדי להקים זרע ושארית. וגם שכלו מצוהו לאכול וללבוש מן המותר לו כפי מסת צרכו ודין ואז טוב לו ושכרו כפול. ואם ישנה ממנהג שכלו ויאכל וישמש את האסור לו כבר נתוסף יסורו ונכפלה רעתו. מפני שכל

¹ מכאן יראה שהנאו' סובר כי המלאך אינו שכל נבדל מחומר: Marg. note:

הרודה את שכלו על יצרו ומכניע אותו כבר נעשה חפשי וכן ברית ונתודעה חכמתו וכל הרודה יצרו על שכלו כבר נעשה עבד ליצרו ונתודעה אולתו אבל צדיק הוא ההולך עם יצרו ותאותו בכושר וביושר. וכן כת' תאות צדיקים אך טוב. ועל הכסיל נא' כי הלל רשע על תאות נפשו. ועוד אמרתי כיון שנתברר כי האדם המסגל והמובחר מכל יצורי עולם למה זמנו לו פורעניות נמרצות ונקמות משומצות בלהבת עלוקה ולהבת תפתה¹ ומצאתי שיש לו כנגדם נעימות מזומנות וטובות מוכנות מתוקנות בנן עדן שהם מותמדות לעד. ככ' חיים שאל ממך נתתה לו אורך ימ' עו' ועד. ובפורענות א' אלה לחיי עולם ואלה לחרפות (ו) לדראון עולם. ובשביל שאם יבושר האדם בנעימות ייטב לבו ואם יאויים בפורענות ידאג ושניהם (!) אז טוב לו. ועוד אמרתי אם יש לו מקום מזומן לנקמותיו ונעימותיו מפני מה נגזרו עליו בעולמו ארבע מיתות ומלקות וכתר. וידעתי כי בשביל הצלחתיו נגזרו עליו ולא בשביל רעותיו. מפני שהשכל גזור על החולה שיחתך אצבעו למען שירפא כולו שכן ידוע ומבואר כי כל אדם שנחלה באצבעו והוא מתירא שמא יתפשט החולי בכל גופו וימיתו שטוב לו שיחתך אצבעו בסם או בסכין למען שיתרפא שאר גופו. גם כן השכל גזור ומצוה את כלל בני האדם שכל זמן שתומא אחד יפסיד מעשיהם והשחית הצלחתם ומחיתם שראוי עליהם מגזרת שכלם שיהרגוהו למען יגותו הנשואים ממנו וינצלו הנותרים מרעתו וכן או' והנשואים ישמעו ויראו.

XXV. עוד מחבור הגאון. עוד אבאר ואומר אין ליצר עסק במעשה בני אדם וגם אין פעלו נכנס לתוך פעלם ואין חפצו עוזר ומסייע תאותם וגם אינו מכריח בני האדם לא על עבודה ולא על מרד וסרתן ויש על זה הדבר ראיות אמוצות מחכמת המראה ותחכמת השכל ודברי החכמים והנביאים. הראיה שהיא מחכמת המראה גלוי וידוע כי האדם יודע מעצמו כי הוא יכול לדבר והוא יכול לשתוק והוא יכול למול והוא יכול לעזוב ואין יכולה שלישית מונעתו מעשות אלו התפצים וגם הוא רשאי להכניע את יצרו בחכמת שכלו לפיכך הרודה את יצרו על שכלו נעשה כעבד כושי והרודה שכלו על יצרו יצא לחירות חפשי. והראיה שהיא מחכמת השכל כך הוא גלוי וידוע כי אי אפשר בקנצים חסונים להיות פועל אחד משני פעלים לכן האו' כי היוצר מכריח את יצורו על מצותו על עשיית פועל אחד כבר הודה והאמין כי פועל אחד נתקן ונפעל משני פועלים מפועל היוצר ומפועל היוצר. ועוד אם היוצר מכריח את יצורו על מצותו ותורתו כבר אין ראוי מן החכמה כדי לצוותו ולהזהירו מפני שהוא מוכרח על המעשה ובל

¹ כמדרומה לי שהגאון זכר ב' מיני להבות אש של גיהנם ואולי כיון א' לפיך נמצא בלעז וא' לאינפירנו בלעז Marg. note:

ספק המוכרת עושה מעשהו וכירוהו בלא ציוי וזיהור מפני שאינו יכול לצאת מתחת רשות המכרית. ועוד אם היוצר מכרית היצורים על כל מעש ומפעל כבר ראוי שינעים על הצדיק ועל החוטא וגם ראוי שיתן שכר טוב למאמין ולכופר שכל אחד מהם עשה מה שהכרית עליו. וכן השכל מחייב את החכם המצוה את שני הפעלים אחד לבנות ואחד להרוס כדי שיתן שכר ההורס כשכר הבונה בשביל ששניהם עשו כציויו וכמאמרו ועוד שכל מוכרת קפוחו מקובל. ועוד גלוי וידוע כי אין האדם יכול להלאות יכולת קונו ולהתשיש גבורתו. לפיכך אם יאמר הכופר אני לא עבדתי את צורי ולא שמרתי מצותיו מפני שלא יכולתי להכניע יכולת קוני מפני שיכולתו היא הכריחה אותי על עשיית החטא כבר ראוי שלא יהא דברו רצוי. והראיה שהיא מן הכת' מה שא' ובחרת בחיים. ועוד מידכם היתה זאת (לכם). וגם הודיע שאינו מסייע החוטאים על חטאם וגם לא עוזרם על פעלת און. וכן א' הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני. וגם הודיע שאינו משלח את הנביאים המכזבים ואינו רוצה בם וכן א' לא שלחתי את הנביאים והם רצוי וכדומה לאלו. ובדברי קבלה הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנ' ועתה ישר' מה יי' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה.

XXVI. ואם ישאל שואל אם כן הוא כאשר אמרתם שאין הק' המורד איך חפץ במרד יכשר שתהיה בעולמו מה שאינו רוצה בהעשותו. נשיב ונאמר אע"פ שידוע שננאי לחכם היכול שיעזוב כלום מכוער ברשותו והוא אינו רוצה בו כבר אינו ננאי לחכם היכול אלא לאדם החכם בשביל כי האדם אינו שונא ומתעב אלא הדבר שהוא מנוק אותו ומשחית פעולותיו ומכאיב גופו והק' אינו שונא דבר בשביל עצמו ולא בעבור הפסד ושמץ שמפסידים אותו מפני שאי אפשר שישלם עליו מקרה והפסד לרדות בו. אבל הק' שם את אלו המעשים מתועבים ושנואים אצלנו מפני שהם מפסידין אותנו ומנזקים גופינו בשביל שאם נפרוק עול היתוד מעלינו ולא נכיריהו כראוי עלינו נהיה כסילים ומפשים וכיון שזה הענין כך לכך אפשר שיהיה בעולמו של הק' מה שנשנאהו ומה שנבזהו ולפיכך נעשה החטא מכוער עדינו מפני שהוא מנוק גופינו ומשחית את גלמנו ומאבד ממונינו ונכסינו. והק' כרב רחמיו הודיענו כי העון מכוער ומתועב למען שנתרחק ממנו ועל כיוצא בזה א' האותי הם מכעיסים נאם יי' הלא אותם. ואם ישאל שואל כיון שנתברר שהוא יודע את האותיות ובלא ספק הוא יודע שהאדם היה עתיד לחטוא ולמרוד כבר אין האדם רשאי שלא לחטוא מפני שאם לא חטא כבר במל דעת המקום והוצרך האדם לחטוא בעבור זה. ונבאר זו השאלה ונשיב. נושא זו השאלה אין לו ראיה ולא קנץ. שידעת היוצר בכל ממש ובכל כלום היא סבת כונו מפני כי אין המעשים נעשים בשביל דעת המקום בשביל כי

היוצר יודע מה שהאדם עתיד לעשות והאדם אינו עושה בשביל דעת המקום. וגם אי אפשר שתהיה דעת האלקים במעשים היא עלת היותם מפני שאם היתה דעתו להם היא סבת תקונם כבר ראוי שיהיו כל הממשים קדומים מפני שהוא היה יודע אותם. אבל אנו כך נאמין שהאל יודע כל ממש וכל מעש באמתת תומת סוף היותם ומה שהוא עתיד לעשות באחרית כל מפעל ומחשב מה שהוא כחפצו ומאמרו כבר הוא יודע בוחר בו ורוצה בו. והמתחדש ממעשה הוא מכירו על תומת היותו וחקר תכליתו.

XXVII. ועוד מצאתי קצת שואלים כיון שידע הק' כי הצדיקים מאמינים בו והם עושים רצונו למה צום והזהירם. ויש לזו השאלה ארבע תשובות. אחת מהם בקש הק' להודיע את עבדיו מה שהוא חפץ מהם והשנית בקש כדי להכפיל שכרם ולהעדיף גמולם על עמלם מפני שאלו היה הצדיק עושה כצדקו ועובדים עבודתו בלא ציו או לא היה שכרו כפול. והשלישית אלו היה הק' נותן שכר ונעמה בלי ציו ואזהרה אז היה ראוי כמו כן שיפרע מן הכופר ומן המזיד בלי אזהרה וכשיעשה כן שונאי של הק' המה חומסים. והרביעית בקש כדי שיודיע על יד הנביא מה שאין שכלו יודע ומבין בעבור שיתחזק מדעו ויאמין שכלו ולמען שיוזהר ביותר וישמור חכמתו הברורה. וכן א' ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיה יחיה כי נזהר. ועוד שואלים ואומרים איזה חכמה מחייבת שילוח הנביא אצל הכופר אשר איננו מקבל נבואה ולא מאמין בקונו. ויש לזו השאלה כמה תשובות. אחת מהם אלו לא שלח הק' נביא אצל כופר ולא הזהירו ולא הודיעו דרך האמת והיחוד כבר היה לו לומר אלו שלח הק' את נביאו כבר הייתי מאמין בו. והשני אם לא גלה היוצר את הידוע בחכמה על ידי פועל הפועלים ואם לא מסר את הנעלם מן האדם למעשה האדם ולשכלו ולבינתו כבר היה השכר והפורען על דעת הק' ולא על דעת בני אדם. והשלישי כשם שהציב היוצר בעולמו את יחודו וראיות אמתתו הנראים והנשכלים וגלה אותם למאמינים ולכופרים כך ראוי שיודיע את ראיות תורתו למאמינים ולשואין מאמינים. ועוד כיון שהשוה הק' בין היצורים בשכלם ויכלתם וחכמתם כך ראוי שישווה ביניהם בשליחות נביאיו. ועוד אומר ידוע ומבואר כי העושה בלא חכמה הוא העושה מעש שאין בו שום הנאה והועלה לשום אדם שבעולם ושליחות יוצרנו לא כן הוא. מפני שבין ששלח הנביאים אצל הכופרים אע"פ שלא האמינו בו ולא נתוכחו ולא נתוסרו כבר האמינו המיחדים ונהנו הצדיקים בשליחות הנביאים והועלו הישרים בהם לפכך אם אין הועלה לכופרים באזהרה כבר יש לצדיקים המאמינים בה כמו שהישרים זוכרים תמיד המבול ודור הפלגה ומעשה מצרים ומודים בהם ליוצרים. עוד מצאתי שואלים כיון שמסירת העבד להרוג ממעשה

י"י בפורען נקמה או על דרך היסור אם יהרגהו חומץ ועושק כאיזבל שהרגה את נביאי י"י למי נחשב המעש ההוא לעון. נשיבה המיתה ממעשי י"י וההרג ממעשה איזבל לפכך אם נתחייב כרת או מיתה אע"פי שלא הרגו אויבו כבר הכרית י"י והמיתו בדבר אחר ויש על הורגו עונש הריגתו. וכן ממעשה הגונב הגניבה למי שנתחייב אבוד ממון. אבוד הממון הוא ממעשי י"י והגנבה ממעשה הגנב שאם לא גנב אותו כבר אבדו י"י בנזק אחר ולפכך נענש הגנב על הקדמתו לעשות הרעה. וכן השיבו שמעיה ואחיה המכונים פפוס ולולינז למלך אדום ואמרו לו אנו מהווייבים מיתה לשמים ואם אין אתה הורגנו הרבה מזיקין רשאים לפגוע בנו.

XXVIII. ועוד מצאתים שואלים איך נדון דוד על סרחונו בעשיית אבשלום עון גדול מעון חטא אביו שנ' כי אתה עשית בסתר. נשיב ונאמר יש בזה הענין אשר דברו נתן שני חלקים חלק אחד הוא מעשה י"י בשביל שהוא אמן אבשלום וגברו ופשט ידו. ועליו א' הגני מקים עליך רעה מתוך ביתך (!). והחלק השני הוא מעשה אבשלום ותאות יצרו והוא שא' ושכב עם נשיך. אבל בקש הק' להכאיב את נפש דוד ולהעציבו בהקדמת זה הענין ובסיפורו לו כל אלו המעשים המכוערים למען שיאנח ותהיה אנחתו ייסורו ושלום דינו. וכן שואלים על מעשה סנחריב וגבוכד נצר כיצד קרא י"י סנחריב מטהו שנ' ומטהו [ומטה'הוא] בידם ועמי. ונבו' נצר והחזקתי את זרועות מלך בבל ונתתי חרב בידו (!). נשיב ונאמר אמוצם ואיולם הוא מאת י"י וממשלתם והלכום נקראו בשם שבט וסייף אבל זדון החמס והעשק הם ממעשיהם וממעשה צבאיהם וחייבים על זדונם דין ופורען ובשביל זה הדבר א' אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור. ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון. ועוד שואלים ואומרים כיון שכל החדושים והערעורים מתחדשים כחפצו לפכך אם תקרה י"י לפני האדם דבר רע והצריכו מתוך הדבר כדי לשקר כבר קפות האדם מקובל. ולזו השאלה שתי תשובות. אחת מהן ידוע ומבואר כי כל המעיין כיון שעיין בדבר אשר הכרית האדם כדי לשקר ימצא לו פתח פתוח ממקום אחר שאלו הוזהר בו האדם אז עשה מעשיו כהוגן לעיין במעשיו ולפשפש כראוי ולהזהר כדת ואז לא נצרך לשקר וכשלא עשה כן שגג בבינתו וטעה בעצתו ועל כיוצא בזה א' הכת' אולת אדם תסלף דרכו ועל י"י יזעף לבו. והשנית ידוע ומבואר כי השכל והדיעה הנטועים בו בזמן שהוא עושה מעשיו כמאמרם וכחפצם כבר אינו נצרך לשקר מפני שהוא יכול לומר דבר שהוא מעון שתי עלות אחת כזב ואחת אמת ויהיה הוא חושב בלבו מדת האמת ולא יחוש אם יחשבו שונאיו בלבם מדת שקר כמו שא' אברהם בעבור שרה אחותי היא והיה מחשב בלבו שהיא אחותי ביחוס ובבריותי. וכן

מצינו שנקרא לוט אח על זה הדרך. ולפכך אין על אברהם שום תרעומת שהוא חשב בלבו מדת אמת והם חשבו בלבם מדת שקר ועליהם לבדם נתלה החטא מפני שהם עשו עם אברהם שלא כהוגן והעציבוהו והיה ראוי עליהם שישאלו בשלומו בשביל שהיה גר וכל הבא מן הדרך מקדימים לו שלום ולא כן עשו אלא שאלו מה שהיה עמו ומה שהביא בידו ובקשו עליו תאנה לפכך נענשו ונגקמו וכן הודיע לנו רוע מעלליהם באומרו אין יראת אלקים במקום הזה.

XXIX. אחר הדברים האלה חפץ אני להכליל רובי פסוקים אשר בהם ספיקות. הראשון מניעת המפעל וחשיבת מעשה. נדמה לקצת אנשים שהוא מסופק עד אשר דמו הנמנע באזהרה כנמנע במעשה. ויש בינינו הפרש גדול והוא ענין אבימלך בזמן שא' לו יי' ואחשך גם אנכי אתך מחמו לי. חשבו האנשים בלבם שהק' מנע מאבימלך פעלו הנסבע בגולמו ובטל עשייתו הפתוכית הנקבעת בגופו ולא ידעו כי הק' מנעו מחטאו באזהרה ותוכחה ואיום והודיעו שהיא אשת איש וגם הפחידו שלא יקרב אליה וא' הנך מת על האשה ועוד א' לו אם אינך משיב דע כי מות תמות והכל היה באזהרה ותוכחה ולא במעש ולא במפעל שהוא יסור ומכה ועל כן א' לא נתתיך לנגע אליה.

ודומה זה למגרש את אשתו שהוא נמנע מלחזור אליה מניעה אזהרה אחר היותה לאיש אחר. וכן א' לא יוכל בעלה הראשון הלכך הוא יכול לחזור אליה כדרך כל הארץ אבל הוא נמנע ממנו בציוו צורו וכיוצא בזה לא תוכל לזכות את הפסח. ענין השני יש שכתוב בו כי היוצר העלים מקצת החוטאים עצת עשייתם והצלחותם בעולם ומנע מהם סברון תקוניהם וחשבו קצת אנשים כי זו מניעתן וההעלמה הם נעשים מהק' בה כדי להעלים ולמנוע מהיצור שמירת דתו ועשיית תורתו והרהרו בלבם שמא האדם מוכרח בכל מעשהו מפני שכן מצאו כת' השמן לב העם הזה. אבל אנחנו כך נשיב ונאמר כך היא מדתו של הק' בזמן שהוא מבקש לעשות נקמה עם קצת בריותיו ישגש דעתם וישבש שכלם ויפר עצתם למען שלא להתיעץ עצה טובה ותחבולת יפה להנצל מן מהומה עד אשר יהיה נבוכ ונבהל מלהסתור ביום רעה ויהיו דומים לעורים וכן כת' והיית ממשש בצהריים. ימששו חשך ולא אור. אבל הרוגנים חשבו בלבם שאלו המעשים נאמרים על קיום התורה ולשמירת המצוה אבל אינם נאמרים אלא על הצלחתם. ובכן יהיה פת' ושב ורפא לו שישבו ממלחמות האויב וינחו משעבודו וירפאהו ממכתו וכיוצא בזה א' במלחמות והוא לא יכול לרפא לכם. ויש ענין שכת' בו כי הק' אייל נפש קצת החוטאים וחזק את לבם כדי שלא יאבדו ויכלו במגפה אחת. חשבו קצת המתגלעים כי זה החזק והאמוץ למען שלא יאמין המצוה ולא יאזין אמרי התורה ולא עוד אלא שהוסיף על גלועם מה שראו כי זה החזק והאמוץ נא' על לב האדם

שבו נשמת רוחו שכן מצאו כת' ואני אקשה את לב פרעה. כי אני הכבדתי את לבו. ובמעשה סיחון כי הקשה יי' אלקיך את רוחו. אבל אנחנו כן נפרש כי הק' חזק לב פרעה ואמץ את גופו למען לא יאבד וימות במעט מכות. לכן חזקו ואמצו עד שהתמים כל הנקמות בו וכן הודיע אותנו בתחלה וא' לו כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך. ואולם בעבור זאת העמדתך. וכן עשה סיחון אמץ גופו וחזק לבו למען שלא ימות ויאבד בתחלת שמעו את שמע ישראל ועוצם פחדם ואימתם. וכן הכת' או' אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך. וכן עשה עם יושבי כנען שהזק לבם לקראת ישראל עד שיבואו בני ישראל ויפרעו מהם כמו שנצטוו. וכן אמרה הכנענית ונשמע וימס לבבנו. ובשביל זה הדבר א' כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת ישראל.

XXX. רבנו סעדיה עוד חבר ספר וקראו מגלת זכיות וחובות וראוי על כל המשכילים שיתחבמו בזו המגלה ושיתבוננו בה. התחיל מבארה. הודיענו היוצר ברוך הוא כי עבודות בן אדם כיון שיעצמו וירבו נקראו זכיות וצדקות וכיון שירבו ויגדלו חובותיו יקראו רשעיות ומרדות ושניהם שמורים וכמוסים ליצורים אצל הק' וכן א' כי עיניו על (כל) דרכי איש. ואלו הזכיות והחובות נרשמות בנפשות בסימנים ונחרתים בשרוטים ונצבעים בהם ככתמים. החובות משחירים ומקדירים אותם. והזכיות מזהירות ומאירים אותם. ואות לזה הדבר וסימן לזה הספור ונשא חטאו. ונשא עונו. ואל עונם ישאו נפשו. ואני ברכיה אעידה עד נאמן לדברי הגאון [כי] אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני וזה הכתם אות וסימן בנפש החוטאת ואע"פי שהם נסתרים מבני אדם כבר גלויים וחשופים לפני יוצר הנפשות וכן או' אני יי' חוקר לב בוחן כליות.

XXXI. וא' הגאון כאשר ידעתי אלו הענינים מביאור הנביאים חזרתי לפלסו בפלס השכל ולבחון במצרף החכמה. ומצאתי שיש בגלוי אומניות עלומות ומלאכות נעממות אשר נסתר ידיעתם מבינות הרבה אנשים ומעותים המתוקן שבהם ומגנים את הנאה מהם עד אשר יצטרכו מרוב ספיקותם להוביל אומנותם ומלאכתם אצל אומן הבקי הנבון והמהיר מהם עד אשר יבחין אותם ויכוון עוותם ויעביר שמצם כמו אומנות בהינת הכסף ועבודת השולחנים שהם נעלמים מהדיוטי בני אדם ונכרים לבקיאים המכירים בין כספים צרופים לבין הכספים הסיגים. הלכך כללו של דבר כל אומנות שהיא דקה ועמוקה ומופלאה כבר גנאיה ויופיה נעלמים מעין ההדיוטים וידועים לעין החכמים. וכיון שנגלו אלי אלו הענינים ונתבררו לשכלי אלו הביורורים הוספתי על אומנתי חזק ותכנתי מחשבתי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל כי כיעורי הנפש וגנאיה הנעשים מרוב החובות והעונות אע"פי שאינם נגלים לעין הבריות בשביל שאין המראה יכול להשגיחה כבר מומיה

ושמציה נגלין לעין יוצרה יתעלה זכרו מפני שאדש עקר הנפש הוא עקר שכלי נבני זוהר ונוגה ומאיר יותר מזוהר אדש הכוכבים והפלכים. ואין רשות לרגש מראה להשגיה בה ובעקרה ובאדש שלה קל וחומר שנוכל להשגיה בכתם הנכתם בנופה ובעצמה ואין לנו רשות ויכולה להביט לא באורה ולא באפלותה אבל הק' שהוא יוצר את הגלגל הזוהר הוא הרואה אותם והוא המביט בתארם ביפים ובקדרותם ולפכך הכת' ממשל אותה לשמים ולארץ בכמה מקומות כמו שנ' הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישם תהלה. וכת' ושמים לא זכו בעיניו. ועוד א' כי יוצרה מחפש ובודק הנר המאיר אשר באורו יחפש כל המסתרים ויראה הממון במטמנים. וכן כת' נר אלקים (!) נשמת אדם חפש כל חדרי בטן. ועוד אומר מן המופלא והתימה הנמצאים בעולם דבר אחד. מצאנו האדם אוכל שני מטעמים אחד אסור ואחד מותר ובשרו מתעדן בהם ועוד משמש שני שמושים אחד אסור ואחד מותר ובשניהם מתעדן גופו ומתרענן. ושמא חושב ששניהם עין אחד וכלום אחד. ולא ידע הפתי כי היוצר היודע ועד הוא הבוחן הסימנים והכתמים הנרשמים והנכתמים בה מחמת אסור ומותר והוא המכיר ערעורי הנפש והקורות הרודים בעקרה. וכן א' כל דרך איש ישר בעיניו.

XXXII. ועוד ידעתי כי רוב הזכיות והצדקות כיון שירבו בנפש ויעצמו תאיר בה הנפש ותנה ותוהר. וכן כת' וחיתו באור תראה. ועוד א' לאור באור החיים. וגם תאפל הנפש ותחשך כיון שירבו וישתרגו עליה החובות והזדונות. וכמו שא' עד נצח לא יראו אור. וכן הודיענו הק' שכלל החובות והזכיות כתובים על ספר לפניו כמו שנ' בשביל הזכאים ויכתב ספר זכרון לפניו. ובעבור החייבים הגה כתובה לפני לא אחשה. וכיון שבחנתי אלה הדברים אשר דבר אלקינו מצאתים מתוקנים ומשבתים וכן מצאתי בגלוי ובמעשה בני אדם שהם בכח יכלתם וברב שכלם הנצב בהם שהם יכולים לשמור מדעיהם ומחשבותיהם באותיות נכתבות ושרטוטות נשמרות ועושים לכל אות ואות סימן וחרוטים ומקבצים כל האותיות והחרוטין ועושים אותם מלים ודברים לשמור את חשבניהם ושאר צרכיהם יוצר הכל על אחת כמה וכמ' שהוא חכם לב ואמין כח והוא יכול לנצור את כל זכיותינו וחובותינו בלי ספר וכתב ושטר. אבל הוא הודיענו על דרך המשל שהוא כותב כל מעשינו בעבור שיקרב הדבר למדע שכלנו ונכיריהו כהוגן לפי שהוא נוצר מעש כל איש עד באן עת פקדתו לשלם לו כפרי מעלליו. ועם כל אלה לא עזב בזה העולם בריותיו בלי דוגמת שכר לזכות ובלי מעש פורען לחובה כדי שיהיו אות ודוגמא ונסיו לכלל השכר והנקם העתידים להיות בעולם הבא ולפי זאת אנחנו מוצאים את כל הברכות הסדורות בענין אם בחקתי. וכן בקש המנעים מאלקיו כדי שינחלו קצת מהם בעולם הזה באות ובדוגמא וכן

א' עשה עמי אות למובה. ואחר שהסדיר כל הקללות בענין והיה אם שמע תשמעו א' בסוף כללם והיו בך לאות ולמופת. הלכך דוגמתם וקצתם נמצאים בזה העולם ורובם נצפנים ונכמסים לצדיקים לחיי עד. וכן א' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. וכלל החובות שמורים לרשעים וכמוסים ליום הדין כמו שנ' הלא הוא כמס עמדי.

XXXIII. אחר הדברים האלה אשר הקדמתי פירושם ראוי

שאפרש בכמה מעלות הם הצדיקים כצדקתם והרשעים כרשעם. כמצוי במקרא ובקבלה. ואבארם כראוי. וכן אומר הזכאים והחייבים על עשר מעלות. זכאי וחייב. חסיד. ומורד. צדיק. ורשע. וחוטא. ופושע. כופר. ובעל תשובה. והאחד עשר מי שמדתו שוה. וזה פירושם. יקרא זכאי מי שרב מעשיו זכיות וצדקות. ויקרא חייב מי שרוב מעשיו חטאות וזדונות. וזה הענין דומה לנוהג שבעולם שכל ממש ודבר שבו יקרא על שם הכלל אשר בו. וכן החכמים קוראין את אחד מן הממשים חס בזמן שהחמימות יתר על הקרירות שבו. וכן קוראין את חברו קור בשביל שקרירותו יתר על קרירות חברו. וכן קוראין את הגוף ברי בזמן שהוא מתוסר חלאים. וקוראין חברו חולה בזמן שהתולי יתר בו מן חברו. הלכך על זה המנהג נהג הכת' את מנהגם כדי שיהיה קורא את מי שזכויותיו מרובין זכאי כאשר קרא יהושפט ויחזקיהו זכאין אע"פ שיש בידיהם חובה כמו שנ' ליהושפט הלרשע לעזור ולשנאי י"י תאהב. ועוד הוכיח את חזקיהו וא' ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו. ועוד קרא את יהוא חייב והוא בטל את הבעל. וי"י קרא את צדקיהו חייב והוא הציל את ירמיהו מיד שונאיו. וכן נהג הק' עם עבדיו שיהא משלם להם קצת עמלם בזה העולם עד שישאר הכלל והרב במעשיהם שמור להם כדי שיטלו עליו לעולם הבא שכר גדול וגמול רב. מפני שאי אפשר שיהיה לצדיקים בעולם הבא בכל עת מעלה מחדשה יתירה על הראשונה בשביל שכל אחד ואחד מצא שכרו גמור במעלה אחת ובמדרגה אחת בלא שנוי אלא מותמדות ומוצמדות לעדי עד וכן כת' אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם. והודיענו כי קצת מן הגמול והשלום יהיה בעולם הזה על קצת מהמעשים ומעט מהעבירות. והגמול והשלום הכלולים מתוקנים להם לעולם הבא לכלל הזכיות והחובות וכן כת' וידעת (היום) כי י"י אלקיך הוא האלקים. וכת' ומשלם לשונאיו אל פניו. ומדוגמת זה הענין כך מצאנו על משה ואהרן כיון שסרחו סרחון אחד נשאו עלם בעולם הזה כדי שיכנסו בעולם הבא בלי עון. וכן כת' יען לא האמנתם בי להקדיש. וכן נדב בן ירבעם עשה זכות אחד ונטל שכר בעולם הזה כדי שינקם ממנו היוצר לעתיד לבא על כל עונותיו. וכן כת' כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. בכך על זה התנאי יש צדיק שעשה עונות הרבה ונתחייב עליהם שיהא כל ימיו לוקה ביסורין ויש רשע שעשה זכיות

הרבה ונתחייב עליהם שיהא כל ימיו מתעדן בנעימות. ועל זה נא' בקבלה כל שזכותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף את התורה וכל מי שעונותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה. XXXIV. וזה הדבר נאמר במי שעושה זכיות וזדונות ובזמן שהוא עושה זכיות אינו נחם על העונות. ובזמן שהוא עושה החובות אינו מתנחם על הזכיות. אבל העושה זכיות הרבה ומתנחם עליהם כבר אבדו זכיותיו לפי שנחם עליהם. ועליו נא' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול. ומי שעשה עונות הרבה והתנחם עליו ועשה תשובה כבר נתכפרו לו עונותיו. ועליו נא' ובשוב רשע מרשעתו ועשה צדק (!). ועוד א' כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו. וכן נא' בקבלה בתנאי זה בתוהא על הראשונות. ועל זה התנאי יש צדיק שצדקותיו שמורים אצל יוצרו לו לעדי עד אחר כך ישוב על צדקותיו ויתנחם על זכיותיו ויתחייב מן המשפט כדי שיטול שכר זכיותיו בעולם הזה ויאכל פרי צדקותיו בעולמו ובכך ינעים צורו עליו בזה העולם כדי לשלם לו גמולו הגה לפיכך יראוהו אנשים כיון שחזר מזכותיו התחיל למצוא בזה העולם רוב נעימות ועדונים ונתיפו מעשיו המכוערים וחדל יגנו ויעצב הונו ולכן נתפתו במעשיו הפתאים וכן חשבו בלבם שאלו הנעימות הם פרי העבירות שהתחיל לעשותם ולא ידעו כי הם אשר היו לו צפונים לעתיד לבא שהם שכר זכיותיו החלופות וצדקותיו הראשונות העוברות אשר נתנחם עליהם ועזבם. לפיכך הוא נוטל שכר עולמו בעולמו. וגם יש רשע שכלל חובותיו שמורים ליום הדין אחר כך שב מרשעו וחזר מחטאו ועשה תשובה ונתחייב שילקה על זדונו בזה העולם וינקם ממנו בעולמו על אשמתו כדי שיקרע גזר דינו. וכששב מרשעו ועשה תשובה התחילו היסורין באין עליו והנגעים שולטין בו ולפיכך תמהו ממעשיו כל רואיו וחשבו בלבם שמא אלו היסורין הם פרי הצדקות שהתחיל לעשותם ונתפתו בו השונים ומעו מזה הדבר אחרי הרהורם ולא ידעו שאלו היסורין שבאו עליו הם פרי העונות הראשונות שעשה אותם. וכיון שנתנחם עליהם ועזבם ועשה תשובה כבר במלו מלשמור אותם לעולם הבא וגדון עליהם בעולם הזה הלכך כיון שנגלו אלו הבאורים כבר סרה מהן הוות הספקות ושמצי השגנות ונתאמצו לבות המשכילים ואמונתם לעבודת אלקינו וכן כת' ויאהו צדיק דרכו. לפיכך אל יתרעם מתרעם ויאמר שחובה אחת מפסדת ומבטלת זכיות הרבה מפני שאין העון עושה כן אלא בזמן שיש עמו ניהום. בשביל הניהום ולא בשביל העון ההוא כי אין כת בעון אחד כדי שיבטל רוב זכיות. אבל כשיהיה בעל אותו העון מתנחם על הזכיות שעשה לפיכך העון ההוא מבטל הזכיות. ואי אפשר שיאמרו כי זכות אחת מפסדת ומבטלת חובות הרבה בשביל שאינה עושה כזאת אלא בזמן שיש עמה תשובה. XXXV. ובשביל זה הקדמתי זה הפירוש מפני שמצאתי קצת

אנשים מתרעמים ואומרים אם יש כח בחוב אחד כדי לבטל זכות הרבה ולמה לא יכשר הזכות שיהיה בו כח לבטל חובות הרבה. ואם יש כח בצדקה אחת להעביר זדונות הרבה למה לא יכשר שיהיה בעון אחד כדי להעביר צדקות הרבה לפיכך הודעתי בזה הענין שהעון והזכות עושין כן ומבטלין את רובי עונות בזמן שיהיה עם הזכות תשובה וכן העון מבטל את רוב זכיות בהיות בעל העון מתנחם על זכיותיו. ועוד מצאתי יסורי הצדיקים בעולם הזה מפני שני דברים אחת כמו שאמרתי כי הצדיק לוקה ביסורין על העונות הקלות הקטנות כדי שיהיה שכרו שלם לעולם הבא. והשני יש צדיק לוקה ביסורין על לא עון אלא כדי להרבות שכרו ולהוסיף גמולו. אימתי בזמן שהצדיק ההוא מקבל יסורי אלקיו בסבר פנים יפות מפני שאין בזה הדבר שום הנאה ותועלה ושום כשרון מעשה. אבל יפי החכמה ושפר הבינה ורוב ההועלה יהיו מתועדין בזמן שילקה הצדיק וישתוק וישא ויסבול ויקבל היסור בהודאה למען שידעו האחרים כי לא חנם בחר יי' בו וגדלו. וזה ידענו מענין איוב וממעשיו ודמימותו בימי חליו. אבל כשהאדם נלקה ביסורין על עונותיו ואשמותיו וישאל מאלקיו למה יסרו ולמה נגעו והכאיבו יש מנהגו של הק' להודיעו למה הכהו ויסרו וכן כת' והיה כי יאמרו אליך תחת מה עשה יי' אלקינו ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלקי נכר (!). ויש בזה הדבר הנאה ללוקה מפני שאפשר לו כיון שישמע וידע למה נלקה אפשר שישוב מרשעו ויעשה תשובה אבל אם יהיה אדם נלקה ביסורין על לא עון אם ישאל מאלקיו למה הלקהו כבר אין מנהגו של הק' להודיע את הצדיק ההוא למה הלקהו. וראיה לדבר ממעשה משה בעת ששאל מאלקיו למה הרעותה לעבדך ולא פירש לו הק'. וכן שאל איוב הודיעני למה תריבני (!) ולא הודיעו. ויש בזה הדבר הועלה והנאה והיא כדי שלא תקל צדקת הצדיק בעיני אחרים בשביל שיאמרו כי לא האמין הצדיק ההוא באלקיו ולא קבל תוכחת היסורין אלא מפני שהודיעו אלקיו כי הוא עתיד לנשאו ולגדלו ולהרבות שכרו. ולא עוד אלא שאפשר שילקה הצדיק הנמור ביסורין על לא עון כדי להרבות שכרו מפני שמצאנו העוללים נלקין ומוכים בנגעים ויסורים בלי עון מפני כי גלוי וידוע כי לא גרמו לו עונות ולפיכך בלי ספק יהיה לו נעימות חלף העצב והנגע שהם כסימני רפואות שהם מרים כדי להסיר חלי ונגע. וכן א' הכת' וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. ועוד א' כי את אשר יאהב יי' יוכיח. ואם ימען מוען ויאמר והלא הוא היה יכול להנעים לו ולסעדו בלי יסור ומחלה. נאמר לו כאשר אמרנו כי הק' רצה להרבות שכרו מפני ששכר העושה יתר משכר שאינו עושה וטובת הגמול יתירה ממדת החסר הנעימה הנתונה אחרי יגע ועצב.

XXXVI. אחר הדברים האלה אודיע למה האריך פנים הק' לרשעים

בעולם הזה. ואומר מפני ששה דברים. הראשון. יש מהם מי שידע הק' שהוא עתיד לעשות תשובה לכך מאריך לו כמו שהאריך למנשה כ"ב שנה עד אשר שב בתשובה ל"ג שנה ואע"פי שלא היתה תשובה שלימה. והשני. מי שידע בו הק' שעתיד לצאת ממנו בן לפכך מאריך לו עד שיצא ממנו הבן כמו שהאריך פנים עם אחז ויצא ממנו חזקיהו. והאריך פנים עם אמון ויצא ממנו יאשיהו. והשלישי יש שמאריכין לו פנים ומנעימים עליו כדי לתת לו שכר על מעט צדקות שעשה אותם. והרביעי יש מי שמאריך לו פנים כדי להנקם בו מהכופרים ורשעים וכן א' בענין אשור בגין חנף אשלהו. והחמישי יש מהן מי שמאריכין לו כדי להוסיף על נקמתו וכדי להכפיל יסורו כאשר הציל פרעה מן המכות כדי שינקם ממנו על הים. והששי יש מי שמאריכין לו בשביל העתרת איש צדיק כמו שא' ללוט הגה נשאתי פניך. כל זה מחבור הגאון רב' סעדיה. וכאשר חפשתי בספר הרב ר' בחיי בר יוסף המכונה תורת חובת הלבבות מצאתי בו דברים טובים ונכוחים ובראותו דבוק לחבור הגאון דבקתי ענין לענין. וא' הגאון רב בחיי העלה שעל ידה יסורי הצדיקים בעולם הזה ויגיעתם הוא לעון או לחטאת והבורא יקח דינו בעולם הזה כמו שנ' הן צדיק בארץ ישלם. או להוסיף על שכרו בעולם הבא כמו שנ' להטיבך באחריתך. או להראות צדקו וסבלו בעבודת בוראו. או יהיה לחטא בני דורו ולפשעם על דרך אכן חלינו הוא נשא. או לפי שהצדיק יש כח בידו למחות במה שעושין הרשעים ואינו מוחה כמו שמזכיר בעניין עלי ולא כהה במ'. אבל טובות האל על החוטאי' תהיה לטובה שעשו והק' משלם להם שכרם בעולמם כמו שמתורגם בפסוק ומשלם לשונאיו אל פניו. ומשלם לשנאוהו טבון דאינון עבדין בחייהון לאובדיהון. או על דרך פקדון יהיה אצלו עד יתן לו האל בן צדיק זוכה לטובות כמו שנ' יכין וצדיק ילביש. ואו' ולחוטא נתן ענין לא[סף] ולכנו' לתת לטוב לפני האלקים או תהיה סבה לאבודו כמו שנ' עשר שמור לבע' לרעתו. או לתשובה שיעשה. או לזכות אבותיו. ואם אמר אומר רואה אני מקצת צדיקים לא יבאו להם מזונותיהם אלא ביגיעה גדולה והרבה מהחוטאים יבא להם במנוחה בלי עמל. נאמר כי כבר שאלו הנביאים על זה הדבר כמו מדוע דרך רשעים צלחה. מדוע רשעים יחיו. תחריש כבלע רשע צדיק ממנו. והנביא האחרון א' בלשון דורו גם בחנו' אלקים וימלטו. ומוזה לא השיב הק' תשובה לשואלים. ואנו יודעים כי הצור תמים פעלו. ואשר שם לבו העלות שהוכרתי די לו להבין תשובת הדבר.

XXXVII. אשיב לדברי הגאון רב' סעדיה. א' הגאון כי ירמיה שאל מאלקיו להודיעו על איזה פנים הוא מאריך לרשעים ולא מתוך קפדנות ותרעומת באומרו מדוע דרך רשעי' צלחה. והודיעו הק' כי בשביל החמישי שזכרתי הוא מאריך להם כדי להרבות נקמתם ולהכפיל

עצבונם וכן א' בסוף הענין עד מתי תאכל הארץ. עוד א' הגאון. אל יתחמץ לב אדם ולא תבוך דעתו על דברי הכת' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ועוד המשילו בזבוב אשר נפל לקיתון של שמן והבאיש ריחו כמו שנ' זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקת מפני שיש לו פירוש וכן הוא. יש אדם שעונותיו וזכויותיו שוות כגון שיש לו מאה עונות ומאה זכויות לפיכך אם הוסיפו עונותיו אחד על מאה נקרא רשע ואבדו מובותיו ואם הוסיפו זכויותיו זכות אחד על מאה נקרא צדיק ורבו נעימותיו ועל זה נאמרו אלו הפסוקים. ואפרש המדרגות הנשואות. ואומר. החסיד. הוא שנהג כל ימי חייו לעשות מצוה אחת ולקיימה כל ימיו. ואע"פי שהוא מוסיף ומחסר בשמירת מצות אחרות אבל המצוה ההוא לא חסר שמירתה מעודו כגון מי שנהג בעצמו כל ימיו כדי שלא לעזוב את התפלה או שלא למעט בכבוד אב ואם או כיוצא בה. ועל זה האיש אמרו רבותינו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ונוחל את הארץ. ופרשו אותו כגון שיחד לו המצוה לעשותה כגון כבוד אב ואם והדומה להם. אבל מי שהוא מתהפך בכל יום ממצוה למצוה לשמור אותה ולעזוב אותה אינו נקרא חסיד. והמורד. מי שהוא כופר במצוה אחת כל ימיו ורבותינו קוראין אותו משומד. ופירוש זה הענין כך הוא. יש אדם שהוא נוהג בעצמו כדי להיותו מחמיר בשמירת המצוה הקלה ומיקל במצוה החמורה כמו שיקשה בעיניו שמירת מצות רבית מפני שהיא חמורה או כמו מי שישנא מצות המאכלות בשביל חומריהם ומיקל בשמירתם זה האיש נקרא מורד. והצדיק. הוא העושה כל המצות והמקיים כל החקים ולא חטא מימיו זה נקרא צדיק גמור. ואע"פי שקצת בני אדם חושבים בלבם כי לא ימצא בעולם איש אשר לא חטא מימיו אבל אנחנו נאמר אלו לא היה כזה האיש אשר לא עשה מימיו חטא כבר לא נצטוה האדם שהוא יקיים כל המצות אבל כיון שנצטוה כן אפשר שיהיה צדיק גמור בעולם. ואם ימען אחד ויאמר אם כן למה נא' כי אדם אין צדיק בארץ נשיב לו זה הדבר נאמר על דרך הרשיון והיכולת שכשם שאדם יכול לעשות טובה והוא מורשה בעשייתה כך הוא יכול לעשות חובה והוא מורשה בעשייתה. אבל הצדיק הוא הבוחר בעשיית הצדקות כל ימיו והחוטא הוא המקצר בעשיית מצות עשה הקלות ומקל בשמירתם. כגון ציצית ותפלין וסוכה ושופר והדומה להם. והסורר. הוא העובר על מצות לא תעשה. כגון גבלה וטרפ' והדומ' להם וכלאים. ואע"פי שהם מן הקלות ולא מן החמורות ומהיכן ידענו שהן קלות הוי או מקלות פורענותם בזה העולם והוא נקרא עובר על מצ' לא תעשה. והפושע. הוא בעל עבירות והוא שנתחייב כרת בידי שמים ומיתת ב"ד כגון הנואף ומחלל שבת והאוכל ביום הכפורי והאוכל חמץ בפסח והדומה להן. והכופר. הוא כופר בעיקר ומכחש בצור

ועל ג' פנים יהיה הכופר. או יהיה עובד לאל אחר חוץ מיוצר הכל כגון בעל וצלם ושמש וירח כמו שני לא יהיה לך אלהים אחרים. או לא יהיה עובד לא ליי ולא לזולתו ולא יהיה מאמין לא בכזב ולא באמת כמו שנאמר בענין אחרים ויאמרו לאל סור ממנו. או יהיה מסתפק ביחוד צורו ושומר את תורתו בספק ובדמאי לא באמת ולא בצדק לפכך הוא מפתה בפיו ומהביל בלבבו באמונתו ועל כמוהו נא ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו. ולבם לא נכון עמו.

XXXVIII. וכל אלה החוטאים כיון שיעשו תשובה מתכפר להם חוץ ממי שני בו כי לא ינקה. שאי אפשר לסלוח עד שלא יפרע ממנו ובוה העולם יפרע ממנו כיון שיעשה תשובה למען שלא ישאר עליו פורען לעולם הבא. והעשירי הוא העושה תשובה. ומדות התשובה ארבעה חלקים. עזיבה. ונחם. וידוי. וקבלה. וזה פירושה: תחלת התשובה חייב החוטא שיעזוב עונו ואחר כך יתנחם על כל המעשים הרעים אשר עשה ואחר כך יתודה על חטאו ואחר וידוי חייב שיקבל על עצמו שלא יחזור לעשות אותו עון וארבעתם נכללים במקום אחד בענין התשובה שני שובה ישר' עד יי' אלקיך כשאמר שובה מלמד שחייב לשוב וזו היא עזיבת עון. וכאשר א' כי כשלת למד אותנו שנהיה מתנחמים על העון ונחשוב כי העונות היו לנו מכשול רע. ובאומרו קחו עמכם דברים למד אותנו שנתודה על החטא ונבקש רחמים וסליחות לסלוח. ובאומרו כל תשא עון וקח טוב. כנגד שתסלח לנו נודך ונאמר טוב וישר יי' על כן יורה חטאים בדרך. ובארבעה הדברים הללו תתם התשובה. ואין אני מתירא מן בני עמי שיהו עוברים אלא במדה הרביעית והוא שאם יקבלו על עצמם שלא יחטאו אולי יעברו על זה התנאי מפני שאני מאמין ובטוח בהם שהם ביום תעניתם עוזבים את עונם ומתודים על עשייתו ומתחננים עליו ואולי שמא תפצים לעשותו פעם שנית. ולפכך למדנו רבותינו כיצד נעשה עד שלא נוסף לחטא. וכן אמרו חייב אדם שיהיה מואם בעולמו וזכר את יום מותו ורואה בעלבון נפשו ומהרהר בעונותיו ויודע לחצו וחושב בלבו שמחר יתפרדו איבריו ויתפרקו עצמיו ויובל לקברות וישלמו עליו הרמה והתולעת. ויהיה תמיד זוכר שהוא עתיד לעמוד בדין לפני מלך מלכי המלכים הק' ויחבר כל אלו האנחות והיגונות בענין אחד כדי שיהיה קורא אותם בכל עת ומתאנה לבו. וכיון שיתאנה לבו אז ימאס בעולמו וכיון שימאס בעולמו ימאס כל עונותיו במואסו חייו ועולמו ותגמר תשובתו ולפכך נהגו רבותינו החכמים שהיו קוראין ביום הכפורים סליחות מענימות הלבבות ומאנחות הנפשות כדי שיכבשו יצר הרע בקריאתם. ואפרש ואומר כי העובר בזמן שיעשה תשובה וקיים מדותיה ונעשה לבו שלם עם אלקיו בחזק התשובה כבר נתכפרו עונותיו. אבל אם ישוב מן צדקותיו ויעשה חטא ואשם כבר אין רשעו מפיסד תשובתו העוברת ואינה מבטלה. אבל

העונות הראשונות נמתקות ונכתבות עלי העונות החדשות הנעשות אחר התשובה. וכן כל העושה תשובה ותוור ועושה עבירה אפי' כמה פעמים אין נכתב עליו אלא העונות הנעשות אחר התשובה. וכל העבירות מתכפרות ובלבד שלא יאמר אחטא ואשוב אלא יהיה בכל תשובה ותשובה מקבל על עצמו שלא לעשות עון וחטא ואע"פי שכת' על שלשה פשעי ישר' ועל ארבעה לא אשיבנו כבר אין הדבר נאמר על התשובה אלא על במול פורען וסלוק נקמה כגון מה אשר שלח הק' אל קצת אנשים שובו אלי ואם לא תשובו אנכי אשלח בכם חרב ודבר ורעב. וכן ישלח אליהם ג' פעמים ואם ישובו מדרכם הרעה הפעם ראשונה שנייה ושלישית ישוב יי' מחרון אפו ויבטל מהם הגזרות הקשות אבל כשנחתם גור דינם עליהם בפעם הרביעי אע"פי שישובו מדרכם הרעה ויעשו תשובה כבר אין מועיל כלום אבל נפרע מהם בזה העולם. אלו דברי הגאון רבנו סעדיה ואני ברכיה הצעיר אעיד לדבריו עד נאמן. מענין אליהוא בן ברכאל בדברו על החולה והוכח במכאוב על משכבו. אז יגלה און האנשים ובמוסרם יחתם. עד הן כל אלה מפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים. ולפי דברי הגאון התשובות והצדקות שעשו אחר שנחתם גור דינם. יהיו מועילים לו לעולם הבא להצילו מדין גהינם.

XXXIX. א' הגאון אין התפלה נשמעת מי שיש בידו שבעה דברים. הראשון. מי שנחתם גור דינו אין תפלתו נשמעת וראיה לדבר ממה שרבנו כיון שנגזר דינו שלא יכנס לארץ ישר' אע"פי שהתחנן לא נעתר כמו שא' ואתחנן אל יי' ולא נעשת בקשתו וענה לו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. והשנית. המתפלל בלא כונת הלב כמו שנ' ויפתוהו בפייהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. והשלישית. מי שאינו מקשיב דברי תורה שנ' מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. והרביעי. מי שאינו מקשיב דברי העני כמו שנ' אמם אזנו מוזקת דל גם הוא יקרא ולא יענה. והחמישי. מי הוא עושק וגוזל ואוכל את האסור לו. כמו שנ' ואשר אכלו שאר עמי. אז יועקו אל יי' ולא יענה. והששי. המתפלל בלא נקיות ובלי מהרה כמו שנ' גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו. והשביעי מי שנברו עונותיו ועצמו משובותיו והוא מתפלל מבלי עשות תשובה כמו שנ' כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע. ואו' יהי כאשר קרא ולא שמע. וראוי שגדע כי כלל העונות מתכפרות בתשובה חוץ משלש כי לא יוכל לתקן את אשר עוות בשנים מהם ובשלישית יוכל לתקן כאשר אפרש. האחר. המתעה הרבים בהוראה שהורה אותם שלא כתורה כבר אין עונו מתכפר מפני שאינו יכול להחזיר מה שעשה וחטא הרבים תלויה בו ועליו נא' משנה ישרים בדרך רע. והשני. מי שהוציא שם

רע על חברו וגדפו וחרפו בחרפה אשר איננו חשוד בה ולא עשאה מפני שאינו יכול להתחזיר חרפת חברו ועליו נאמר פן יחסך שומע ודבתך לא תשוב. והשלישי. מי שיש לו בידו עושק וגזל ואינו משיב גזילתו לבעליה שאין עונו מתכפר אלא אם כן השיב את גזילתו ועליו נא' והיה כי יחטא ואשם והשיב. ועוד א' חבול לא ישיב רשע גולה ישלם לפכך אם מת בעל הגולה חייב הגזל להשיב את הגולה ליורשי המת כאשר א' לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו. ואם אין לו יורשים חייב הגזל להפקירה ולעשותה קדש. ועוד אבאר העונות שאינן מתכפרות אלא לאחר נקמה ופורען בזה העולם הן ארבעה. הראשונה. שבועת שקר ובה נא' כי לא ינקה יי את אשר ישא שמו לשוא. והשנית. השופך דם נקי כמו שנ' ונקיתי דמים לא נקיתי. והשלישית. הנואף עם אשת חברו כמו שנ' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה. והרביעי. המעיד עדות שקר כדכ' עד שקרים לא ינקה. אלו העונות העושה אותם אם יעשו תשובה יפרע ממנו הק' בזה העולם בפורען קל בשביל שנ' כמו לא ינקה. ואחר כך ינצל מדינה של גהינם. אבל מי שהרע לחברו בקללה או בגדוף או נזק אותו במכה או בדבר מכוער כפרתו תלויה במחילת חברו וכיון שמחל לו חברו כבר נתכפר לו עונו וכן כת' בענין אחי יוסף כה תאמרו ליוסף אנא שא נא. וחייב החוטא לחברו שיודה לפני רעהו בחטאו ג' פעמים כמו שנ' בענין יוסף אנא שא נא ולפיכך אם מת הניזק חייב המזיק לומר ג' פעמים חטאתי בפני עשרה אנשים ויודה בחטאו עליו לפניהם ג' פעמים כשיעור מה שאם היה ניזק חי והשתטח לפניו ג' פעמים ואע"פ שלא מחל לו הניזק כבר נתכפר לו עונותיו ומצא מחילה לפני קונו.

XL. ועוד אומר יש לו שלש זכויות יש לו שכר בעולם הזה ואע"פ שהעושה אותם כפר בעיקר. אחד מהם כבוד אב ואם כדכת' למען יאריכון ימך אע"פ שהבן כופר ביוצרו כבר יש לו נחת רוח בעולם הזה. והשני. המרחם על בריותיו של הק' יש לו חלק טוב בעולם הזה ואפילו הוא כופר שנ' שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. והשלישי. הנושא ונותן בצדק ואמונה יש לו נחת רוח בעולם הזה ואפילו הוא כופר כדכ' אבן שלמה וצדק. ואלו הזכויות נעשו כן מפני שנכתב בהן הטובה ואריכה ויתחבר לאלו הנוכרים כל גזרה טובה שקבל יי לעשותה לעבדו ואע"פ שאינו ראוי לה הק' מקיימה לו בעולם הזה כמו שא' ליהוא בנים רבעים (!) ישבו לך על כסא ישראל והיה הדבר ההוא בגזרה גזרה אע"פ שחטא הוא ובניו נתקיימה לו טובתו הנגזרת ויש ג' מצות שנכתב בהן והיה כך חטא והם איחור שלום נדרים. והנמנע מלהלוות את חברו. והשלישי המעכב שכר שלחברו אצלו לפכך אין ראוי לאדם שיהרהר ויאמר כיון שנכתב בהן והיה כך חטא כבר נעשו כמצות הנאמרים בהן לא ינקה ושמא

העושה אותם מתחייב נקמה בעולם הזה לפיכך אין ראוי שנחשוב שאין מתכפרות בתשובה לפי כי איתור נדרים הוא ל"י יכשר שיכפר איתורו כשישלם נדרו. וכאשר יחזור אדם וילווה לחברו יתכפר לו וכאשר ישיב שכר השכיר ירצה לו ולכך אין עליהם נקמה.

XLII. ועוד אבאר ואומר כי חלקי התשובה על חמשה מעלות כל מעלה ומעלה יתירה מחברתה. המעלה הראשונה. מי שעשה תשובה בימי עלומיו ובעדן יכלתו ובזמן שהוא שליט לעשות חטא ובעת שהתועבות מצוייית לו כחפצו ובמקום שהוא רגיל לחטוא זו היא המדרגה העליונה שבתשובה ועליו נאמר השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בי ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה. והמעלה השנית. העושה תשובה בימי זקנותו ובזמן שאין יכלתו מסייע אותו ואין תאות יצרו כחפצו ובמקום אשר לא היה רגיל לחטוא. ועליו נא' שובו לאשר העמיקו סרה. והמעלה השלישית. מי שלא עשה תשובה עד אשר הוכיחוהו בתוכחה גמרצה וגערה אמוצה והפחידוהו באימות מות והרג כמו שנאמר לאנשי נינוה עוד ארבעים יום וגינזה נהפכת. והרביעית. מי שלא עשה תשובה עד שבאה עליו קצת פורענותו והשיגוהו מעט מנקמות צורו כמו שא' בבני ישר' שובו אל י"י אלקי אברהם יצ' וישראל וישב לכם את (!) הפלטה. והחמשים. מי שהוא עושה תשובה עם יציאת נפשו ויתודה ויאמר חטאתי כבר מתכפר לו חטאו ועליו נא' ותקרב לשחת נפשו. ויעתר אל אלוה וירצהו. וכן נהגו רבותינו שהיו אומרים למת עם יציאת נפשו התודה ואומר פשעתי חטאתי עויתי תהא מיתתי כפרה על כל עונותי. וקיון שפירשתי כל אלו המדרגות אומר כבר נשאר מדרגה אחת והיא מדרגת האדם אשר מדתו שוה שזכותיו לנגד חובותיו. זה האיש מרוחם חשוב עם סיעת הצדיקים מפני שחסי י"י ועוצם רחמיו נודעים בשלש מדות. אחד. שהוא ברחמיו מקבל תפלת השבים ומכפר עונם כמו שנ' וישב אל י"י וירחמהו. והשני. שהוא ברחמיו עונה בעת צרה ומעביר לחץ הנלחצים וכן כת' ברגו רחם תזכר והשלישי. שהוא מרחם את מי שעונותיו כנגד זכותיו ואת מי שאין לו לא זכות ולא עון וכן כת' חנון י"י וצדיק ואלקי מרחם. ופירשו רבותינו ורב חסד מטה כלפי חסד שאם היתה שקולה מברעת לפיכך אין עומדין אלא שתי כתות כת צדיקים וכת רשעים וכת' ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע.

XLIII. ואבאר בסוף זו המגלה ענין אחד. יש מעלות טובות נסגלות ומשובחות יתירות מחברותיהם ותמורתם רעות ביותר מחברותיהם. וזה פירושם. עבודת הצדיקים וצדקתם חביבה לפני י"י יתר מזולתם וכן כת' רגנו צדיקים בי' וליש' נאווה תהלה. וחובת החכמים וחמאתם רעים וקשים לפני י"י יתר מן האוילים וכן כת' כי גם נביא גם כהן חנפו. וכן העבודה והתפלה נעשית המצוה במקום קודש יתירה מן

המצנה הנעשית במקום מחלל. וכן כת' כי בהר קדשי בהר מרום ישר'. ותמורתו הפשע והעון והחטא הנעשים במקום קדש קשים ומכוערים לפני יי' יותר מן החטא הנעשה במקום אחר וכן כת' כי גם בבית מצאתי רעתם. והיראה והנזירות והענוה מן הבחורים טובים ויפים לפני יי' יותר מן זולתם וכן כת' ומבחוריהם לנזירים ותמורתו הגאווה והגאון שבזקנים קשים ורעים לפני יי' יותר מן הבחורים וכן כת' אכלו זרים כוחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע. והאמונה והישרות הנמצאות בעניים יפים ומשבתים ליי' יותר מזולתם וכן כת' טוב רש הולך בתמוי. ותמורתו הגול העשק והגנבה הנעשים מן העשירים רעים וקשים לפני יי' יותר מן העניים וכן כת' ויבא הלך לאיש העשיר וכל הענין. ועזרת השונא ועשיית הטובה עמו טובים ונאים לפני יי' וכן כת' וכי ימצא איש את אויבו בדרך טובה ויי' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשית לי. ותמורתו גזוק האוהב ותמסנותו קשים לפני יי' מגזוק האויב וזכר לדבר שלח ידיו בשלומיו. והענוה והנמיכות מן הראשים והיקרים יפה ונאה לפני יי' יותר מן ההדיוטים כדכ' והאיש משה עניו מאד. ותמורתו הגאווה והנסות הנבזים הדלים קשים ורעים לפני יי' ושנואים יתר מן הראשים וכן כת' כרם זלת לבני אדם. ועשיית חמס מן הראשים וגוילתם רע לפני יי' ככ' לאכל עניים מארץ. וקשה ממנו לעשות חמס עם החכמים ועם איש שנהנים ממנו בני אדם וכן כת' כי ידעתי רבים פשעיהם ועצומים חטאיהם צוררי צדיק לוקחי כפר ואביונים בשער הטו. וקשה ממנו לעשות חמס ואון עם הרבה אנשים כגון מי שגוזל אלף כסף מאלף איש קשה לפני יי' מהגוזל אלף כסף מן ה' מאות איש מפני שהוא מרבה חמס על הנחמסים וכן כת' מרוב עשוקים יועיקו. וקשה ממנו עשות פשע ואשמה ביום הנבחר הקדוש הנסגל לכפרת עונות וכן כת' הן ביום צמכם תמצאו חפץ. אבל עשות צדקה וחסד מן העניים נאה ומשבת לפני ככת' טוב מעט ביראת יי'. וטוב ממנו המתענגים הצמים וכן כת' יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. ולפכך צוה אלקיננו. להיותנו מקריבים לפניו בכורינו. וראשית תבואתינו. ומבחר ממונינו. וכדי להתפלל לפניו עם הנץ החמה מפני שאלו המעשים והעבודות הם מובחרים עדינו. וחשובות נגדינו. והם פאר הודנו. בהביאנו לפניו ראשית אסיפתנו. ככת' מבחר נדריכם אשר תדרו ליי'.

XLIII. וכיון שהשלמתי אלו הענינים ראוי שאבאר איזהו דרך היפה במחשבות ואיזהו רע בהרהורים. ואומר תחלת המחשבה וראשית ההרהור אם לטובה אם לרעה ולחובה ולהעבירה מתחשבת כיון שעכב אותה האדם וימנע אותה מלהוסיף על לבו יש לו זכות וצדקה על מנעו ההרהור וכן כת' יעזב רשע דר' וא' או' מחשבותיו. אבל אם ימשך לבו אחר מחשבתו ויתיעץ בה באיזה צד יעשה הרעה ההיא אע"פ שלא

עשה הרעה אשר חשב לעשותה כבר יש לו עליו חטא ההרהור ואשמת המחשבה ואין עליו עון המעשה בשביל שיש בינו ובין עשות החטא חוצץ ומונע. וכן כת' תועבת יי' מחשבת רע. ואין בעולם עון שאדם נתפש על חושבו עליו ואע"פ שלא עשאו אלא עון הכופר והקחוש והקחוד ביי' בעבור כי האדם אע"פ שלא עבד ע"ז אלא הרהור דבר מהפירה או משום בטול יתוד קונו כבר נתחייב נקם על ההרהור וכן כת' למען תפש בני ישר' בלבם אשר סרו מעלי בגלוליהם(!). ואני ברכיה עוד הוספתי עד נאמן על זה אע"פ שאין דברי הגאון צריכין חיזוק. ועתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו כי כל לבבות הוא דורש וכל יצר מחשבות מבין וזה הפסוק נאמר בענין ייתוד הבורא. ועוד אומר המורים והפותרים על ארבע חלקים. יש מי שהוא מורה ופותר כהלכה וכמקרא מעמיד כל דבר על בוריו וכל מקרא על אמתתו ומי שהוא עושה כן כבר תורתו עשויה בלבו באמת וישר וכבר התמים תפץ בוראו בעשותו כן בחכמתו ויש לו שכר טוב מעם צורו ועליו נא' אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תח' אז תבין יראת יי'. ומי שהוא משתדל ומפצר בכל מאדו כדי לעשות מה שאמרת אבא אין כת' בדעתו להשיג כל חפצו ויפי הפלפול ואין במדעו כדי לפרש מקרא והלכה כראוי כבר אין לו שכר ואין עליו חטא. ומי שהוא פותר את התורות ובודה מלבו דבר אשר לא דברו יי' כבר הוא דומה לגביאי השקר וחטאו שקול כנגד חטאם ועליהם נא' הולכים אחר רוחם ולבלתי ראו. ומי שהוא מחפש ומדקדק ובוחן ומליץ בייתוד היוצר ובודה מלבו דבר סרה או טעות כבר הוא דומה לכופרים ונידון כאנשים אשר בדאו מלבם כי מלאך אחד יצר את זה העולם בשביל שמצאו כת' נעשה אדם בצלמנו. ועליהם נא' אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך.

XLIV. ועוד אומר כל שופט שהוא מכה ועונש מלבו אם כדי לעשות סייג לתורה וגדר למצות יש לו זכות וצדקה כמו שאמרו חכמי בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה. ואם היה מכה ועונש מלבו כדי להטות משפט או לקחת שחד וגזל כבר אבד את נפשו ככ' גם ענוש לצדיק לא טוב. ועוד אומר עמי הארץ אשר לא קראו ולא שנו ולא שמשו אם אינם יכולין ללמד ולקרות והם שואלים פי החכם ונוהגים על דבריו ושומרים המצוה בציווי כבר אין עליהם תרעומת חטא ככ' שפתי צדיק ירעו(י) רבים. ואם אינם עושין כן יש עליהם תרעומת עצלותם וחוטא'ם ועליהם נא' לא יאהב לץ הוכח לו. ועוד אומר אין לעניים פתחון פה ולא קפות מקובל לפני יוצרם על התרשלותם בתפלתם והתעצלם בעבודתם וקיום מצותם אבל אם היו מסורהבים בקיום מזונותם ומתעסקים בכלכלולם כבר אין עליהם תרעומת חטא עד אשר יפנו ויתפללו ואם היה רישולם בשביל דבר אחר מחמת עצלותם וענים ודחקם כבר נפרעים

מהם כראוי עליהם וכן כת' יחלץ עני בעניו. ועוד אומר אין רשות לחולים ואי אפשר לנכאבים כדי שיתרעמו ויזעקו ויקפידו את רוחם בימי חלים על קונם ואין להם רשות לדבר תועה על מדתם ואם עשו כן כבר הם ננקמים ונדונים וכן כת' ולא זעקו אלי בלבם כי ילילו על משכבותם. ועוד אומר כל חטא ופשע שהשותים והשכורים עושים כבר הם גדונים על חטאם כמו שאמרו שכור מקחו מקח וממכרו ממכר עבר עבירה שיש בה מיתה ממיתין אותו מלקות מלקין אותו. ועוד אומר הנענשים ביד הגוים אין להם רשות לקוץ בגלותם. והמשועבדים מישר ביד גוי הארץ אי אפשר להתרעם על צורם למה מסרם ביד גוים אבל ראוי עליהם לשתוק ולהתריש ולעמום עולם בסבר פנים יפות מפני כי שעבודם להם חלף נקמתם ביום הדין וכן א' יתן למכהו לחי. כי לא יונח לעולם י"י.

XLV. ועוד אומר החוטאים ועושים תשובה ועוד מוסיפין לחטוא כבר תשובתם קשה עליהם ודומה למה שנ' ככלב שב על קיאו. ועליהם אמרו רבותינו הא' אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ועוד אומר כל הבוטחים על כפרת יום העשור ראוי שיבינו שיום העשור אין מכפר עונם מבלי עשות תשובה כמו שאמרו חכמ' יכול לכפר על השבים ועל שאינם שבים ת"ל אך בעשור. הא אינו מכפר אלא על השבים. ועוד אומר המתעים והמשגים את הרבים לא תעשה זכות על ידיהם ולא תשובתם תהיה שלמה ומקבלה זכר לדבר מה תיטבי דרכך לבקש אהבה. ועוד אומר המורים כהלכה והמלמדים כתורה והמישרים אותם אין חטא נעשה על ידיהם ואין זכותם במילה ואבודה וכן כת' באשורו אחזה רגלי מצות שפתיו ולא אמיש. וכללו של דבר אני יודע שאלו השתדלתי יתר מזה וקבצתי עוד ענינים אחרים כבר נלאיתי מלקבץ את כללי ההצלחות אבל ענינים הקבוצים די לשומע אם יכין לבו לדרוש וי"י יזכנו להיות ממשכילי דרכי אמת. כל זה שדבקתי הענין מחבור הגאון רב סעדיה.

XLVI. ועתה אזכיר מדברי הגאון הדיין הגדול רב בחי' א' הגאון רב בחי'. האדם מחבר מנפש ומגוף ויש בו שתי דרכים אינם משבחות לפי שהאחת תמשך להשתתת חבור העולם הזה והוא כשימאסנו ויעזב הישוב להפוך ענינו בו ולמקרו ופגעיו ולצאת ולהמלט בנפשו אל עולם השכל העליון. והשנית מושך להשתתת ענין האדם בעולם הזה ובעולם הבא והיא כשירדוף אחרי תענוגי העולם ושיטבע בתהום התאוה הבהמית ופתח יתרי השכל. והק' בגדל טובו וחסדו על האדם לצוותו בדבר שיתכנו בו דרכיו בשני העולמות בזה ובבא להיות [מבין] בין השכל ובין התאוה והיא התורה הנאמנה והעדות הברורה מבחין ומפנים שתגרש האדם מתאוותיו בעולם הזה ותשמר לו את אחריתו כמו שנ' הט אונך ושמע דברי חכמ' הלא כתבתי לך שלישים במעצות

ודעת. עוד א' מי שמחסר את נפשו מטובה בעולם הזה ממאכל ומשקה ולבוש וכסות ותשמיש ודבור והלוך בדרכי מזונותיו זה יחלק מחלקותים לשמים או לעולם. מה שיש ממנו לשמים שיתקרב ליראה את השם הנכבד והנורא לדרך. מיאוס העולם זהו משבת ויש לו חלק טוב על זה. ובו נא' לב חכמים בבית אבל. ומה שיש ממנו לשום העולם והוא כדי לשמור נכסיו שהוא כלי ומחסר נפשו מטובה כדי שלא יחסר ממנו או שישבתוהו בני אדם שיאמרו עליו כי הוא מואס בעולם ואין כונתו לשמים זה מגונה וחומס נפשו כי כל זה עושה לרוב חשקו ואהבתו העולם. וא' החכם מי שמאס העולם בעבור העולם דומה למי שמכבה האש בתבן. ור' שלמה אבן גבירול כתב בענין אהבת עולם כי שבעה דברים חייב אדם לאהוב בעולם הזה. האחד ואהבת את יי' אלקיך. ויש לאדם הנלבב לאהוב את נפשו. כמו שנ' כי אהבת נפשו אהבו והיא שירחקנה מדבר שיוזק אותה להסתופף ביראת האל ובעבודתו. ובקרוביו. על דרך וישראל אהב את יוסף ויאהב יעקב את רחל. ובארץ מולדתו. כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וברעהו. כמו שא' דוד ביהונתן נפלאתה אהבתך לי. ובביתו. כמו שנ' אילת אהבים ויעלת חן. ובחכמה. כמו שנ' איש אוהב חכמה ישמח אביו. ושאר עניני האהבה נוסות אל התאוה. ומי שהמשיל שכלו בתאוותיו משבחין מעשיו. וחכם אחד כתב אל חכם אחר בענין הכרח התאוה אל תניע אל מה שאתה אוהב עד שתסבול הרבה ממה שתשנא ולא תנצל ממה שתשנא עד שתסבול הרבה במה שאתה אוהב.

XLVII. אשוב לדברי הגאון רב' סעדיה ראש המדברים. ואשים מגמתי לכתוב בקוצר אריכות עניני בלא העדרת ואפיסות עניני כי כן מלאני לבי פן יהיה למשא לקורא בו ואל ידינוני על זה לכך חובה. כי כוונתי בו לטובה. הגאון חבר מגלה וכנה אותה באור חק אמתת הנפש. התחיל מבארה וא' הודיענו חק' על יד עבדיו הנביאים שהוא יוצר נפש אדם בקרבו עם כלל יצירות צורות גולמו והוא חק' חכמה זה בזה עד קץ ותכלית וכיון שיגמרו קנציהם ויחקרו תכליתם בזמן ההוא יפריש יי' ביניהם ויבדילם זה מזה ויהיו הגופות שמורים בגנזי צורם עד העת אשר בו ימלא מספר הנשמות אשר הסכים צורנו בחכמתו לברא אותם ולעשותם. וכיון שיתם מפקד מספר הנשמות הנבראות בזמן ההוא יחבר יי' אותם פעם שנית ויחזיר הנשמות ההם לגולמיהם ויביאם זה עם זה. והנה עשו לעינינו הנביאים על אמתת הדבר הזה אותות ומופתים ונתחייבנו כדי להאמין בהם ולקבלם. והתחלתי לבאר זה הענין בלמישת השכל ושנון הבינה בביאור מבואר. כי הרבה מצאתי מליצים ומבינים מתחלפים באמתת ישוות (!) הנפש ומסתפקין במדע אמתתה וממש שלה וביניהם בזה הדבר חלוק גדול. והנה הגאון בחן דבריהם ושקלם בפלס המדע ומצא דבריהם על

אחד עשר אופנים וכולם הרהורים במלים. ואשר חשב הגאון שהיה מדת האמת בררתי והעתקתי.

XLVIII וא' הגאון נתברר לנו כי הנפש ברואה היא וחדשה כשאר הממשים הברואים והחדשים והוא חדוש יש מאין בדקות ופליאות כי אי אפשר להיות ממש קדמוני חוץ מן היוצר וראוי שיהיו כל הממשים ברואים והנפש אחת מהן וכן כת' ויצר רוח אדם בקרבנו. לפיכך הנפש ברואה והוא אדש נקי וממש מאיר ופשוטה ודקיקה ונקייה ומוזהרה יותר מן הפלכים והגלמים. ולפי זאת נעשית נבנית ושכלית וידעתי אמתת זה הדבר משני עקרים אדירים וחסינים. האחד מהן הוא השכל מפני שאנחנו רואים סימני פעולתה ומרוב חכמתה ורחב עצותיה מאחרי פרגוד הגוף. ועוד שראינו הנושם ערום מאלו הדברים נלאה מעשות אלו הפעולות הנוראות בעת התפרד הנפש ממנו ומוטל על הארץ בלי חכמה ובינה מכאן ידענו שאלו החכמות והבינות מן הנפש ולא מן הגוף ולפיכך אלו היתה הנפש חלק אחד מחלקי הארץ (ו) לא יכלה לעשות אלו המעשים ולא ידעה אלו החכמות הנוראות. וגם אם היתה חלק מחלקי הגלגל כבר לא היתה לא נבנית ולא שכלית מפני שאין לרקיעים לא גיב ולא ארשת ולא שכל. והעיקר השני מן הכת' האו' כי הנפש הזכה והישרה תאיר ותזהיר כאור הרקיעים והכוכבים ככת' והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע. ועוד אומר כי הנפשות הרעות לא יאירו ככוכבים ככ' הן בקדושו לא יאמין. אף כי נתעב ונאלח. בכך ידעתי שאין הכתוב ממשל אחד מהן ברקיע ואחד מהן בלבד מן הרקיעים אלא בשביל ששניהם אדשיהם ועקרים כן הוא ושני המשלים הללו מחזיקים ומאמצים מה שא' החכם העולה היא למעלה היורדת היא למטה. ועוד ידעתי כי הנפש יודעת מעצמה ולא מחמת הגוף מפני כמה דברים. אחד מהן כי אי אפשר שהמדע והחכמה מחמת גופה מפני שאין לגוף יכולת זו. ועוד מפני שמצאתי את הסומא או' כך ראיתי בחלומי. וכיון שאין הסומא רואה מחמת גופו כבר ראוי שיהיה רואה מחמת נפשו ובשביל זה הדבר מעו קצת הבוערים ואמרו כי הנפש הוא חרצב ההרגשות וקושר החושים ומוזיגתם וחבורם. ואין הדבר כדבריהם מפני שהנפש היא נותנת כח להרגשות וחיל לחושים להשגית ואי אפשר להיותה היא כח החושים. ועוד ידעתי כי אין הנפש יכולה לעשות כלום אלא עם הגוף כמנהג כל הברואים שאינם יכולים לעשות כלום אלא בכלי תקון. הלכך כיון שתתחבר הנפש עם הגוף יצא ממנה שלש יכולות. יכולת התאווה. יכולת הבינה. יכולת הרוגז. והכת' קרא את אלו היכולות בשלש שמות נפש. רוח. נשמה. קרא יכולת התאווה בשם נפש להודיע שיש לאדם חשק וענוב. וראיה לדבר כי תאווה נפשך. ונפשו מאכל תאווה. וקרא את יכולת הרוגז בשם רוח להודיע כי יש לאדם רוגז וכעס. וכן כת' אל תבהל ברוחך

לבעוס. כל רוחו יוציא כסיל. וקרא את הבינה בשם נשמה להודיע כי יש לאדם דעת ובינה שנ' ונשמת שדי תבינם. ונשמת מי יצאה ממך. ומחמת אלו היכולות אמרו קצת אנשים כי הנפש שני חלקים אחד בלב ואחד בשאר הגוף. זה דבר הגאון רב' סעדיה.

XLIX. ולפי שבאר ר' אברהם אבן עזר באר היטב חברתיו עם זה א' כי הנפש היא הכח הצומח שהוא בכבד וכל חי משתתף בכח הזה וממנו תאות המאכל ודבר המשגל. והרוח בלב ובו חיי האדם שיתנועע ובצאת זה הרוח שהוא דומה לאויר מהגויה או ימות האדם יזאת הרוח מתגברת והיא הכעסנית והנשמה היא העליונה וכתה במוח ועל כן היא מבקשת מה שיועילנה ללמוד מעשי השם ולפי דברי אלו הגאונים עם מה שלמדתי אני ברכיה מחכמת הספר שהעתקתי מלשון הגוים ללשונינו ידעתי ובינותי כי כן הוא כי עיקר הנשמה במוח שוכנת על כן נברא האדם זקוף בקומתו לפי שהנשמה מבטה אל השמים לזכור ולראות את מקומה תמיד אשר משם נגזרת. וכאשר תמשול תאות האדם על שכלו לעשות מעשים אשר לא יעשו או יבא זכרון לאדם ממבט הנשמה אל השמים להזהירו ולמונעו מן מעשה ההוא ולא יעשנו כי אם תכריחנו תאותו. וכל משכיל ינחה גופו כפי צורך נשמתו כי לכל הולכי על ארבע לא נתנה אותה נשמה כי הם לא נבראו אלא לצורך האדם או לאכילה או לעבוד עבודתו. ואם היה האדם הולך על ארבע או תהיה הנשמה מוראה ונגאלה ומטונפת בהתאבקה בעפר הארץ וכל זמן שפעולת הנשמה וכתה תראה במוח נקראת נשמה והמלה נגזרת מן שמים ששם מבטה. וידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ואם עיקר מקומה במוח לפי שבגוף האדם יש חבלים יוצאים מן המוח שירגישו יותר מן האחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות לא ירגישו ומה שא' רב' סעדיה שהבינה נקראת בשם הנשמה אמת הוא אך לא פירש הדבר ואני אפרשנו. ידוע כי חכמת האדם בצורות האצורות באחורניות מוח הראש והדעת היא המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות והבינה היא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה ומלת תבונה גם בינה נגזרת מן בין וכל אלה מתכלי הנשמה. וזה הכלל יהיה בידך כי במקום שתראה מפעל הנשמה נקראת הנשמה על שם מפעלה כי כאשר תראה כחה בכבד. תקרא נפש לפי שמן המקום ההוא תתילד התאווה ומלת נפש נגזרה מן ויצאתם ופשתם לש' ריבוי ודבר העודף. וכאשר תראה מפעל הנשמה בלב כי הוא קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן כל האברים משרתים לו או תקרא בשם רוח לפי שתנועת האדם ממנה אשר בה יתנועע כל ימי חייו ועל שם התנועה תקרא הנשמה בשם רוח ואלו השנים רוח ונפש כוללים אדם ובהמה כי גם בכל הולכי ארבע תראה כחם על כן אמ' הכת' תוצא הארץ נפש חיה אבל עיקר נשמה אין להם כי אם תולדותיה

וענפיה אשר יובילום וינהלום למחוז חפצם לרעות בעשבים ולזכור המקום אשר משם באו ואנה ילכו ואין עיקר הנשמה רק לאדם לבדו אשר בו נפחה הבורא באפיו לנשמת חיים ותשים תחנותה במוח ומשם תשוב אל האלקים אשר נתנה. כל אלה בינותי מתכמת היוונים אשר העתיקום הגוים ללשוניהם ואני מהרתים מיד בני נכר ושמת' בספר. I. אשוב לדברי רבנו הגאון. 'א' הגאון אחרי אשר מצאנו כי השלשה יכולות לנפש אחת הוסיף הכת' על השלשה שני שמות אחרים. יחידה. ותי. היה מלמד שאיננה מתה כמו שחפץ יוצרה. יחידה. מלמד שאין לה דמיון בכל הברואים לא בעליונים ולא בתחתונים. יודע שהגידים והאברים משתרגים מן הלב ומהם ההרגשות והגידות אע"פ שיש לאדם אברים משתרגים מן המוח ואין תולדותם מן הלב אבל הם נקראו מיתרי הגוף. ולפכך מחבר הכת' את הלב לנפש בכל מקום כמו שני בכל לבבך ובכל נפשך. וכבר הזכרתי כי הזכיות מאירות את הנפש והחובות מחשיכים אותה וכן 'א' הכת' אור זרוע לצדיק. אור צדיקים ישמה. והבוחן והצורף אותה הוא הק' מפני שהוא יוצרה והוא יודע את מעשיה ומבין כל הנולד ממנה והכת' מדמה לה כצורף את הכסף ואת הזהב כדי להעביר מהם את הסינים ואת הבדילים עד שישארו מווקקים כמו שני וצרפתים כצרף הכסף ובחנת' כבחן את הזהב. כך הנפשות נבחנות ונצרפות ביד יוצרם. הנפשות הזוכות דומות לזהב מווקק ומאירים ומוהירים עליונים ונשאים וכן כת' כי ידע דרך עמדי. והנפשות החייבות דומות לסיני ובדיל קדורים וחשוכים גבזים ושפלים וכן כת' כסף נמאס קראו להם. ועוד אומר הנפשות הקדורות בכל זמן שהם בגופותיהם אפשר להם להתברר ולהאיר ולהתנקות ולפכך התשובה מתקבלת כל ימי האדם אבל כיון שתצא נפשו ממנו ותפרד מן הגושם כבר אי אפשר להתברר ולהתנקות שכבר אבדה תקותם ונפסק סברם. וכן כת' במות אדם חנף (!) תאבד תקוה. בכן אם יטעון טוען ויאמר הלא טוב היה לה אם עזבה יוצרה מפורדת ומיוחדת אז היתה שוקמת ושלוה מאלו האשמים והמנופים האלו. נשיב לו אם עזבה יוצרה מפורדת ונבדדת אז לא הגיעה לשום נעימות ולשום צלחון וגם לא השיגה חיי עד ולא תפנוקי העולם הבא מפני שהיא נוחלת כל אלו הנעימות בזמן שהיא עושה זכיות ובעת עשותה רצון קונה ואינה יכולה לעשות כזאת אלא בזמן שהיא מתחברת עם הגושם ובעת ההיא מתיחדת עם הגוף בשביל שבחבור יתמו כל מעשיה ויתקנו כל פעולותיה כאש שאין לה רשות להגלות ולא לעשות מעשה אלא בזמן חבורה לממש אחר זולתה הלכך אם נעזבה הנפש לבדה מפורדת כבר לא היתה יכולה לעשות כלום קל וחומר לגוף שאינו יכול לעשות שום מעשה בהיותו לבדו.

II. אחר הדברים האלה יוזם אני לפרש כי הנפש והגוף שניהם

פועל אחד ועושה אחד ושותפים בכל מעשיהם וכמו שא' ויצר יי' אלקים עפר מן האדמ' ויפח באפיו נשם' חיים ושניהם יחד שוין בדין ובשכר וברגע אחד נבראו ונתחדשו והרבה אנשים נשתגשו בזה הענין והתחמץ לבבם. קצת מהם אמרו שהגמול והפורען הם על הנפש לבד. ויש או' על העצמות לבד. בשביל שקצת מהם מצאו נפש כי תהמא. נפש כי תמעל. הנפש התמא. לכך חשבו כי כל המעשים נסגלים לנפש ולא לגוף ולא הבינו מה שהכת' או' ונפש כי תגע. והנפש אשר תאכל בשר. וזה הדבר מבואר על הגוף. וקצת חשבו שהמעשה נסגל [לגוף] לבדו מפני שג' יבא כל בשר. ויברך כל בשר. ולא ידעו כי זה הדבר חוזר על עצות הנפש ומדעה ומעשה הגוף ופעלו. אך כן דרך הכת' פעם אחת יזכר הנפש לבדה. ופעם אחת הגוף לבדו ופעמים הוא מחבר פועל הנפש והגוף לאבר אחד ככת' בביתה לא ישכנו רגליה. ותעש בחפץ כפיה. ובהמרותם תלן עיני. אם חכי לא יבין. וכיון שפירשתי הדברים האלה מדרך השכל ראוי שאבארהו מדברי הקבלה. אמרו רבותי אם בא אדם לומר יכולין גוף ונשמה לפטור עצמן מן הדין. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והושיב בו שני שומרים אחד חגר ואחד סומא וכל הענין. זה מחבור הגאון רב' סעדיה. ור' שלמה אבן פרחון כתב בספרו. הנה היוצר ברא שלשה מיני בריות משוגות. המלאכים. אדם. בהמה. למלאך נתן דעת בלא יצר הרע. ובהמה נתן לה יצר בלא דעת לפכך אינו נפרע מהן על כל מעשיהם. והאדם מעורב ומורכב משניהם באשר נתן לו דעת ויצר זכה עד אשר שם שכלו דיון על תאותו (יצרו) הרי הוא חשוב כמלאך שהרי גבר ביצרו מה שאין המלאך צריך לפי שאין לו יצר לא זכה פחות הוא מן הבהמה כי אין בה דעת ושכל לשמור מרע ובו יש דעת ולא הועיל לו לשומרו.

LII. אחר הדברים האלה ראוי שאפרש עניני קץ חייו ושנותיו של אדם. ואומר הודיענו הק' כי הוא ברא חבור הנפש בגוף ביחד קץ קצוב. וכן א' את מספר ימיו אמלא. ועוד א' הן קרבו ימיו למות. כי ימלאו ימיו. ועוד אומר אפשר שיוסיף הק' על הקץ והזמן ההם ואפשר שיחסרהו. אבל אין אני אומר שהיתרון והחסרון הם נעשים על הקץ הידוע בחכמת יי' ואינם נהיים על הזמן הקצוב אצלו מפני שאין יתרון וחסרון גוגעים באמתת מדע אלקינו אבל הקץ והזמן המקבלים יתרון וחסרון הם קץ היכולת והכח אשר נתן לגופו של אדם שבהן הגוף חי וקיים. ופירש זה הדבר כן הוא. ידוע ומבואר כי הק' בתחלת יצירתו את האדם נתן לו כח ויכולת לחיות בהן ימים רבים ומעטים ושיעור היות היכולת והכח נמצאים וקיימים הוא בזמן הנקרא קץ חייו של אדם והק' הוא יודע שהוא עתיד לאמץ ולחזק היכולת ההוא ולהוסיף על קץ היותה עד אשר יתוספו חיי האדם. והוא גם

הוא יודע שהוא עתיד להתשיש היכולת ההוא ולדלדלה ולחסרה עד אשר לא תהיה ולא תקים עד זמן גמירת קץ עוצם יכלה ויחסר מזה הדבר קצו של אדם ובוה הדרך נאמין ביתרון הקץ ובחסרונו ונבין כי אלקיננו יצר את האדם ונתן לו זמן והוא היה יודע שהוא עתיד להוסיף על חייו ולחסר מהן ולפכך קץ חיי האדם אשר הוא חי וקים הוא הקץ הנודע אצל קונו. ומשל לדבר כגון שיצר הק' את ראובן ונתן לו כח לחיות בו ע' שנה. וגם הוא היה יודע שהוא עתיד להתשיש כח היכולת ההוא ולחסרה עד אשר יהיה קצו מ' שנה. או להפך כגון שנתן לו כח להחיות מ' שנה והוא היה יודע שהוא עתיד לחזק הכח ההוא ולהוסיף עליו עד שיחיה ע' שנה ועל זה הדרך ראוי שנאמין בחסרון קץ ויתרון. והראיה שיש לקץ האדם יתרון וחסרון מדברי הכת' יראת י"י תוסיף ימים. והוספתי על ימך. למען יאריכון ימך. ולענין הרשעים. וי"י הכה כל בכור. ושנות רשעים תקצרנה. ויהיו המתים במגפה. ואלו מתו אלו הנזכרים כמנהג המתים בסוף קץ שנותם כבר לא נתחייבו מגפה בשביל חטאם וגם לא נעצרה המגפה בשביל פגחם. ועוד מצאנו או' כי אם י"י יגפנו או יומו יבא. וגם אין אני או' כי כל צדיק נוסף על קצו והרשע נחסר מקצו אבל היתרון והחסרון נהוים כחפץ היוצר ולתוספת זכיות. לפכך כל צדיק שלא הוסיפו על קצו כבר הוסיפו על שכרו לעתיד לבא. וכן א' כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. זה לשון רב' סעדיה: ואבאר הדבר היטב עד אשר ישיכל כל הקורא בו. ידוע ומבואר כי לכל איש זמן קצוב ועת ידוע שיוכל לחיות כפי רוב החום ולחת התולדת אשר נתכנו בו. אם לא יהפך החום ההוא לאש זרה. והלחה תשתנה ללחה נכריה כי הם הפך התולדה. והדבק ביראת הצור [ועושה] את רצונו יחזק החום והלחה במתכונתם בכח הנשמה אז יחיה האדם יותר מן הזמן הקצוב. וכן כת' יראת י"י תוסיף ימים. הגני יוסיף על ימך. ושנות רשעים תקצרנה. וכת' בחצי ימיו יעזבנו. כי אם יגפנו או יומו יבא. והנה המת במגפה או במלחמה לא מת ביומו בזמן הקצוב לו כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרים. ומצאנו למה תמות בלא עתך. פן ימות במלחמה. בינותי מאבן עזר.

LIII. אשוב לדברי רב' סעדיה. א' ראוי שאבאר כיצד תהיה יציאת הנפש מן הגוף. ואומר הודיעו אותנו רבותינו כי המלאך הנשלח מלפני הק' כדי להפריד בין הגוף ובין הנשמה יגלה לאדם ויראה לו כדמות אש ירוקה מלאה עינים מאש כעין החשמל ובידו חרב שלופה מאש אדומה ויראה את המלאך ההוא לאדם בעת מותו שהוא מבקש להכותו בחרב וכיון שיראה האדם יחרד ויפתח ותפרח נשמתו ותצא רוחו ויתפרדו עצמיו. אלו דברי רבותינו. וכשעיינתי בדברי הכתוב מצאתי מסייעם. בשביל שכך הודיעונו אבותינו שהם ראו בעת המגפה

D

בישר' מלאך עומד וחרב שלופה וכשהקריב קרבן נא' ויאמר יי' למלאך וישב חרבו אל נדגה. ויש ראייה מצויה במקום אחר שגויית המלאכים מאש ירקרק כדכ' ודמות החיות מראיהן כגחלי אש. וכל גוייתם מלאים עינים. שנ' מלאים עינים סביב. וראיה לדבר שהעינים כגון הפוך והכוחל הוא בו. ואי אפשר שיהו העינים ירקרקות בגויה כבר לא היו נראים וכהה צבעם חלף צבע הגויה לכך הם נראים כעין החשמל. ועוד ידעתי שבזמן שראו אבותינו את האש הגדולה נפלה עליהם אימת מות כי כך אמרו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה קל וחומ' אם יראה אדם מלאך ממש ובידו חרב אש נוגעת בו אין תימה אם תצא רוחו מהר. כי דוד בעת שראה את המלאך אע"פ שלא היה המלאך מתכוון להכותו כת' כי נבעת מפני חרב מלאך יי' ונהיה רועש ורועד עד יום מותו ככ' ויכסוהו בבגדים ולא יתם לו קל וחומ' אם יתכן המלאך להכות את החולה או הבריא שתצא נשמתו מהרה.

ואם ישאל שואל ולמה אין אנו רואין את הנפש בעת יציאתה מן הגוף. נשיבהו ונאמר לו מפני דקותה ורקותה שהיא דומה לאויר בדקיתו וברקיתו ובנהירתו כגון שאין אנו יכולין לראות את הרקיעים העליונים מפני נקיותם וטהרתם ונהרתם. וכשאני ממשל ראייה לרקיעים ועושה להם משל ואומר כי זה הדבר דומה לנותן עשרה פנסים של זכוכית זה לתוך זה ונותן לתוך פנס העשירי הפנימי שבהם נר דולק. לפיכך הרואה את הנר דולק מרחוק מדמה שהוא רואה אותו דולק מתוך פנס אחד בעבור שקרני אור האש בוקעים והולכים ונראים עד סופם של פנסים. ועוד אם ישאל שואל וכיון שתצא הנפש מן הגוף מה יהיה סבה והיכן תהיה ואנה תלך. נשיבהו תהיה שמורה אצל בוראה עד עת בא זמן של יום הגמול והשכר. וכן א' ונוצר נפשך הוא ידע. ותהיינה הברורות והזכות שמורות ונצורות בגבהו של עולם והתייבות הקודרות יהיו שמורות בשפל ובמדרגה התחתונה כמו שא' והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. ועוד א' העולה היא למעלה. והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים. וכמו שאמרו רבותינו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ושל רשעים משוטטות בעולם. והיו ההפרש שביניהם. אבל בתחלת יציאת נשמה מן הגוף תהיה זמן אחד מטולטלת בלא שקט עד עת כלות הגוף ויתליע הגולם ויפרדו נתחיו ומתמרמרת ומתאנחת מחמת ידיעתה בכלות גופה כאדם שיודע שארמונו יפה נהרס ונחרב ועלה בו קמשונים וחרולים ותהיה זו האנחה והמרירה ביתר וחסר לכל נפש ונפש כפי הראוי לו. ובעבור זה הדבר אמרו רבותינו קשה רמה למת כמחט בבשר החי והסמיכו על זה שנ' אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. וזה הוא שידעתי מפתרון דין וחבוט הקבר.

LIV. ועוד אומר שיעור היות הנשמה והגוף נפרדים זה מזה עד

אשר יתם ויגמר וימלא שיעור יצירת הנפשות אשר הסכים היוצר
 בתכמתו לבוראם וזה הזמן יהיה עד סוף קץ היות העולם. אחרכן
 יחבר יי' בין הנשמה ובין הגוף ויביאם זה בזה וישיב גמולם להם בין
 טוב ובין רע. וראיה לדבר דברי החכם שכשם שהודיענו והרות תשוב
 אל האלק' חזר ולמד אותנו כי סופם גדונים ביום הדין כמו שאמ' סוף
 דבר הכל נשמע. כי את כל מעשה האלק' יביא במשפט ללמד כי
 הנפש והגוף שניהם ביחד גדונים. על כל נעלם מלמד שכל נעלם
 ונסתר ממנו מן ברירות הנפש וקדירתם כבר הם גלויים לפניו. וכן
 יעשה הק' ביום הדין יביא הנפש מן השמים והגוף מן הארץ ויביאם
 זה בזה וידון אותם יחד. וכן א' יקרא אל השמים. לנפש. ואל הארץ.
 לגוף. ברוך המלמד אותנו בראשיתנו מה יהיה בסופנו. ואבאר
 קצת חלוק המחליפים האו' היכן תהיה הנפש בעת יציאתה מן הגוף.
 יש או' שהיא גושם כגושם האויר והאומר שהיא מקרה כולם מאמינים
 שבזמן יציאתה מן הגוף תכלה ותבלה. ויש או' כי רוח ראובן תכנס
 לגוף שמעון וכיון שתצא ממנו תכנס לגוף לוי ותצא מגוף לוי ותכנס
 לגוף יהודה. ולא עוד אלא שקצת מהן אומרים כי אפשר שתכנס רוח
 אדם לגוף בהמה ורוח הבהמה לגוף האדם. והדומה לאלו ההבלים
 והעוותים הם מדברים ומעבתיים ופלסתי דבריהם בפלס הדעת ומצאתי
 שארבע ספקות הרחיבו אותם ושבו מדעתם. אחת מהם שהם תפשו
 שטת הרוחניים והלכו בדרכם. וג' האחרונות היודע נמוסים כבר הוא
 ידוע שהוא עוף בנמוס השונים והרוחניים. וכבר השבתי על דבריהם.
 ושתי הספקות אחרות אחת מהן שהם נושאים ראיה על דבריהן מתנוכי
 האדם. וכן אמרו מצאנו שחנוכי האדם דומין לחנוכי הבהמות. יש
 בבני אדם שחנוכו טוב כחנוך הצאן. ויש שחנוכו רע כאריה וכדוב.
 וחנוכו רעבתן כחנוך הכלב. ויש שחנוכו קל וקלוש כחנוך העוף
 והדומה להם. והקניצו אלו החנוכים הנזכרים שנפשות הבהמות נכנסו
 לגוית האדם. וזה הדבר מלמד על רוב אולתם שהם חושבים כי גוף
 האדם מהפך הנפש מאמתתה וממנהגיה עד שתהיה נפש האדם כנפש
 הבהמה ואע"פי שצורתו כצורת האדם וזה הדבר מפשות והוללות.
 והספקה הרביעית שהם או' כי זה הדבר אשר אמרו הוא מדרך השכל
 בעבור שנתודע לנו כי יוצר הכל דיין אמת ושופט צדק ואין טוב לו
 לנוק היונקים והעוללים ואי אפשר להכאיבם מפני שאין להם אשמה
 וכשאין להם אשמה ועון והם מתנזקים לפכך בלי ספק שנפשותם עשו
 אשמה ועון בעת היותם בגוף ראשון קודם שנכנסו בגופם. ויש עליהם
 תשובות הרבה. אחת מהן שמבטלין אפשר היות מעט יסור שולט
 באדם על לא עון אלא כדי להכפיל שבר המיוסר. ועוד שאנחנו
 שואלים אותם כיון שיצר היוצר את הנפש בתחלה קודם משכנסה לגוף
 צוה אותה לעשות מצוה וחקה אם לא. אם יאמרו לא צוה אותה

דבר ולא חייבה כבר אין ראוי לפרוע ממנה ואם כן במלו הגמולות והפורענות. ואם יאמרו שהצור העמים עליה חק ומצוה והנפש עד כאן לא אשמה ולא צדקה כבר האמינו והודו שהק' גומל ופורע על מעשה שעתיד להיות. וקצת אמרו שמאמר נפשי ישובב מלמד שהנפש יוצאה מגוף אחד ונכנסת לחברו. וזה ידוע בשפת קדש שהוא כמו ותשב רוחו ויחי. כי כבר לא יצאה נשמתו של שמשון. וכן ותשב רוחו אליו. ונפש אדוניו ישיב. משיבת נפש. כל זה מתבור רב' סעדיה.

LV. ולפי שהגיע הענין לדבר על הנפש עד כה אגלה און מקצת העם אשר העתקתי מספר אחד ללשונינו להודיע לבני האדם אשר לא שמעו עד כה. ידוע בלב המשכילים כי נשמת רוח חיים של אדם מכף רגלו עד קדקדו מקצה אל קצה עד צפרני ידיו ורגליו ומוה נבין האמת כי אם יגע באדם כלום בגופו בלא ראות עיניו כמו היה או רמש או שרץ או עוף או אדם או בהמה או ברזל או קוץ או אש או מים קרים או מים חמים בין בגופו בין בראשו בין מבית בין מחוץ בין בעור בשרו בין בקצות ידיו ורגליו מיד מבין הגוף כל ימי חייו ומכיר אותו הדבר הנוגע בו על אשר מלא גופו מרוח החיים. ואחרי מותו אינו מבין מאומה לא טוב ולא רע. וידוע כי חושים הגשמיים הם חמש ולכל חוש מהם כח להשיג מוחשו עד גבולו ולא ישיג זולתו רק חוש המוכן לו כי לא ישיג הנגון בחוש ראותו לפי שהוא מין השמע. ולא המראה בחוש השמע. ולא הטעם בחוש המישוש וכן להפך. וכאשר יש לגוף חמש חושים מכח הנפש יש לנפש חמש חושים מכח השכל הנקראים חושים הנפשיים והמה הזכרון. והמחשבה. והרעיון. והזמם. וההכרה שכלם מגיע עד ענין אחד והוא השכל הנותן להם כח להשיג הענינים ולכל חוש מהם כח להשיג מוחשו ולא זולתו. ואתה בן אדם צריך שתדע בוראך ותכירהו מעניין החושים הגשמיים והנפשיים.

LVI. בינותי אני ספר תחית המתים שחבר הנאון. התחיל ואני עיינתי ומצאתי והנה המון עם אלקינו מאמינים כי היוצר עתיד להחיות מתים בימי הנאלה ובזמן הישועה וכבר הודעתי רוב שבח בני האדם וכי בשבילו נברא העולם כדי שישמור תורתו למען שיקבל שכרה לעולם הבא ואומרים כי תחית המתים אינה קשה ופליאה יותר מעשות יש מאין ובריאת מצוי מנעדר וכן הודיענו צורנו שהוא מחיה מתים בימי הנאלה בעולם הזה והעמיד על אמתת זה הדבר אותות ונפלאות והרבה ראיות מקניצים על זה מן המקרא ומחזקים הדבר מדברי הקבלה. ואני כאשר למדתי מעט מן החכמה וקצת מן התבונה כבר ראוי עלי שאכליל ואחבר מה שידעתי ואשימהו לעם יי גס וקנץ וראיה במדע קבוע ושכל מפורש. ועיינתי בדברי האו' אין תחיה. ואתנה את פני להשיב

על דבריהם מארבעה אופנים וארבעה קנצים. קנץ הראשון מחלוק הפתוך ושבוש הטבעים והפוך נוהג העולם. והשני ממדע השכל והבינה. והשלישי מקנצי התורה וראיות המקרא. והרביעי מדברי הקבלה. הראשון. קצת מהמכתישים אמרו אי אפשר שיהיה האדם אחרי מותו בכח פתוכו ויכולת טבעו אחר שנפרדו פתוכו ונתפרקו טבעיו ואיך יחזור כמו שהיו. והדברים הללו הם דברי הכופרים ועובדי שתי רשויות כיון שנתברר לנו שהק' ברא יש מאין ועשה את אינו ישנו. והפך המטה לנחש והמים לדם והעמיד השמש מנידתו כבר הוא יכול להחיות המתים ולהשיבם לקדמתם אבל הכופר בתחית המתים הוא כופר בכל אלו הדברים אשר הזכרנו. והחכמים יודעים כי אינו נלאה לעשות יש מאין ויצירת ממש מן נעדר. ועוד שהחיה בן השונמית ובן הצרפית. ועוד חקרתי בזה הדבר ודקדקתי בו שמא אולי יוכל הכופר למעון ואע"פ שאנו מודים כי היוצר כל יכול כבר אי אפשר שנאמר כי יכלתו ואיילותו עושים מעשים מכוערין שאינן ראויים בשער החכמה כמו החזרת אתמול כדי שיהיה הוא היום הזה או כדי שישם החמש היתר מעשרה באין חסרון ויתרון מפני שאלו דברים במלים במדע השכל כך אין ראוי שנעיד עליו שהוא מחיה מתים מפני שאין הדבר כשר בשער החכמה בשביל שכבר נתפרדו איבריו ונתפרקו פתוכיו ונתערבו הטבעים שלו בארבע המינים שבעולם. הלח יתערב בלחות. והיובש ביבשות. והחום יתחבר בחמימות. והקר ימסך בקרירות. ויתערבו אלה הפתוכים הפרטים עם הפתוכים הכללים שבעולם. ואחר כך יתחבר גושם שיני מן העיקרים והפתוכים המתפרדים והמתפרקים ההם ואחר כך פעם שנייה התפרדו והתפרקו וחזרו למלונם הראשון. ובפעם השלישי יתחבר גוף שלישי מן החלקים ויתכונ מהם גולם אחר ואחר כך יתפרדו ויתפרקו וישיבו לכמות שהיו נפרדים נמוגים למיניהם. וכן ברביעית ובחמשית. וכיון שזה הדבר כך הוא אי אפשר שיהיה הגושם הראשון כקדמתו לא בעירוב ולא במיזוג ולא בחבור. ואם כן במלה תחית המתים. וכיון שחקרתי טענותיהם מצאתים במלים. שאלמלא שכיון שנתפרד הגושם ונתערבו פיתוכיו בפתוכים אחרים ראוי שיתחבר מן החלקים ההם גושם שיני היה זה הדבר ראוי בזמן שאין פיתוכים אחרים חוץ מן הפתוכים והחלקים ההם ובזמן שאין מצוי כמוהו חלקים וטבעים אחרים בעת ההיא נתייבנו כי חלקי פתוכי הגוף השני הם פתוכי גוף הראשון בלי ספק. אבל כיון שנתברר לנו כי שיעור קצב חלק קטן מן ממש חד דק וקטן מקצת מיני העולם ומועירי עיקרים וחלקיו יתר ועודף וגדול מכל הגופות והגולמים שיש בעולם התחתון כמו שבחנו המשכילים שמדדו את מיני העולם וממשו ומצאו שיעור קצת האויר הקרוב אל השמים עם שיעור חלק מקצת חלקי השמים הסמוך לאויר שיעורם כשיעור כלל כל הארץ עפרה והרריה וכל מה שעליה אלף ותשעה

ושמונים פעמים. לכן אפשר מזה הדבר כדי שיתחבר הגושם השני מן מינים אחרים פשוטים שלא נתחבר הראשון מהם וכן השלישי כמותם. וכאשר יתפרדו ויתפרקו פתוכיהם יוצברו ויוצפנו במלוניהם עד אשר יגיע זמן חדשותם ותחייתם ויתזרו לתמותם כקדמתם לפי כי הברואים שנבראו בכלל חמשת אלפי שנה יהיה שיעור כללם חסר ויתר חמשים דור. וכשחקרתי ובינתי באלו הדברים נתישבה דעתי ונתחזקה אמונתי ושבתתי היוצר ברוך הוא שלו הכח והיכולת על כל מפעל.

LVII. ועוד חקרתי במדע השכל ועיינתי עוד בעיני המקרא למען שאמצא היש מה שיבטל התחיה בזה העולם. וכשעיינתי מצאתי דברים קלים במקרא וקצת מהמכחישים שמו אותם ראייה על ביטול התחיה וכתבתים להסיר הספק מלב הישרים. ואלו הן. ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. אנוש כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו. כלה ענן וילך כן יורד שאול ולא יעלה. לא ישוב עוד לביתו. אם ימות גבר היחיה. ואיש שכב ולא יקום. וכשהבינותים לא מצאתי כתוב כי אלקינו א' אין אני מחיה המתים אלא כלל עניניהם נאמרים על חלישות האדם ותשישות כחו שאינו יכול להעמיד עצמו מקברו אחר מותו וגם אינו יכול להחיות את נפשו אחר פטירתו. אבל מקצת פסוקים הם דברי כבושים ותחנונים שבני אדם אומרים לפני יי' עד שיתעשת יי' ויחון את עבדיו הנלאים והנחלשים אשר אין למו יכולת וכת. וקצת מהן דברי הבורא שיודיע בריותיו חלישותם וענינם למען שיכנעו ויאמינו בו. וכללו של דבר כל זמן שנדע כי האדם נלאה וחלש מלהחיות נפשו בחפץ עצמו בעת ההיא יגדל כח יי' ביותר בעינינו ויראה שבתו. מכאן ידענו כי אלו הפסוקים על חלישות האדם אמורים ולא על הלאות היוצר. ולא עוד אלא שכל זמן שהרבו המשכילים זכר תשישות כח האדם יתוסף שבת הק' וגודלו. ועוד ראיתי מה שכת' כי מי אשר יחבר אל כל החיים. כי החיים יודעים שימותו. גם אהבתם וגו'. חשבתי בלבי שמא אלו המוענים מהרהרים כי הפסוקים הללו מונעין את התחיה. וראיתי מה שכת' למעלה וידעתי כי כל הענינים האלו אינם דברי נבואה ולא דברי החכם אלא דברי האוילים והרהורם הרע. והחכם הוא מבארם כמו שא' תחלה גם לב בני אדם מלא רע וגו'. עד ואחריו אל המתים. וכיון שפרסם אולתם המתהרהר בלבם חזר וא' ואחריו. לכל מי אשר יחבר. וכדומה לזה הדבר דברה התורה דברי פרעה כמו שא' הוא בפיו ויאמר פרעה מי יי' אשר אשמע בקולו. וגם כזאת הגיד הנביא דברי האוילים. וכיון אשר כנה מעשיהם בשם רע והוללות לכן אין ראוי שנחוש בהם ולא יכשר שיהו רצויים וראויים לשכון בבית יי' כאשר א' כי לא אל חפץ רשע אתה. לא יתיצבו הוללים וגו'.